Panait Istrati
Ciulinii Bărăganului

PANAIT ISTRATI   CIULINII BĂRĂGANULUI

Dedic această carte:

Poporului României,

Celor unsprezece mii ai săi de asasinați de către guvernul român,

Celor trei sate: Stănileşti, Băileşti, Hodivoaia, rase cu lovituri de tun.

Crime savârşite în martie 1907 şi rămase nepedepsite.

PANAIT ISTRATI martie 1928

Panait Istrati

Ciulinii Bărăganului

1928

*

Când soseşte toamna, întinsele câmpii de ţelină ale Munteniei dunărene încep să trăiască, timp de o lună, existenţa lor milenară.

Aceasta începe chiar în ziua de Sfântul Pantelimon. În ziua aceea, vântul dinspre Rusia, pe care noi îl numim muscalul sau crivățul, mătură cu suflarea lui de gheață nesfârşitele întinderi; dar cum pamântul arde încă, infierbântat ca un cuptor, muscalul îşi cam rupe dinții în el. N-are a face! Barza, care stă pe gânduri de mai multe zile, îşi ţinteşte ochiu-i roşu asupra aceluia ce-o dezmiardă în răspăr, şi iat-o plecată în ținuturile calde, căci ei nu-i place muscalul.

Plecarea acestei păsări respectate, puțin cam temută la țară — ea aduce foc în plisc dacă-i strici cuibul — plecare aşteptată de ialomițean sau de brăilean, pune capăt stăpânirii omului asupra gliei Domnului. După ce a urmărit barza în zborul ei până a pierdut-o din vedere, cojanul îşi îndeasă căciula pe urechi, tuşeşte uşor, din obişnuință, şi, gonind câinele care i se vâră între picioare, intră în casă:

— Ia vedeți, băieții ăia să înceapă să adune uscături!

La aceste cuvinte, femeia şi liota de copii tuşesc şi se înfioară la rândul lor, tot din obişnuință:

— Au plecat berzele?

— Plecat...

Atunci Bărăganul ia comanda.

O face, mai întâi lăsându-se greu, ca un om care s-ar trânti cu fața la pământ şi n-ar mai voi nici să se scoale, nici să moară. Un uriaş!

Întins, de când lumea, peste toate țarinile pe care le arde soarele, între duioasa Ialomiță şi Dunărea ursuză, Bărăganul se află, cât ține primăvara şi vara, în luptă vicleană cu omul harnic, pe care nu-l iubeşte şi căruia îi refuză orice bunăstare, afară doar de aceea de a hoinări şi de-a urla în toată voia. De-acolo vine şi vorba, cunoscută în toate țările locuite de români, şi care se adresează aceluia ce-şi ingăduie prea multe libertăți în public:

— Ia ascultă, mă! ce, te crezi pe Bărăgan...?

Căci Bărăganul e singuratec. Pe spinarea lui, nici un copac! Şi de la un puț la altul, ai tot timpul să mori de sete. Nici de foame nu te apără. Dar dacă cumva eşti înarmat contra acestor două nevoi ale gurii şi dacă vrei să te afli singur cu dumnezeul tău, atunci du-te pe Bărăgan: e ținutul pe care creatorul l-a hărăzit Munteniei pentru ca românul să poată visa în voie.

O pasăre care zboară între două lanțuri de munți e ceva demn de milă. Pe Bărăgan, aceeaşi pasăre urcă, cu ea în zbor, pământul şi depărtatele lui zări. Întins pe spate, simți cum talerul pamântesc se înalță spre zenit. E cea mai frumoasă ascensiune ce poate s-o facă nevoiaşul lipsit de toate.

De-aici vine şi faptul că locuitorul Bărăganului, ialomițeanul, e o ființă oarecum tăcută. Şi cu toate că ştie să glumească şi să facă haz când i se dă prilej, îi place mai mult să asculte cuviincios. O face pentru că viața lui e grea, şi el nădăjduieşte mereu că cineva va veni poate odată să-i arate cum ar putea să muncească mai cu folos pe îndărătnicul lui de Bărăgan.

Visări, gânduri, înălțare şi pântec gol, iată ce dă gravitate omului născut pe Bărăgan — această pustietate care ascunde apa în străfundul ei şi unde nimic nu răsare de la sine, nimic, în afară de ciulini.

Nu e vorba de acei scaieți care cresc ca păpuşoiul şi fac o frumoasă floare liliachie, ca un pămătuf, al cărui pufuşor fetele îl tund în seara de Sfântu Toader, cântând:

Codițele fetelor,
Cât codița iepelor!

Ciulinii de care vorbesc aici apar de îndată ce se topeşte zăpada, sub forma unei ciuperci, un zbârciog. În mai puțin de o săptămână, dacă e cald, ei năpădesc pământul. Asta e tot ce Bărăganul poate să îndure pe spinarea lui. Mai îndură şi turmele de oi, care sunt lacome de acest ciulin şi îl pasc aprig. Dar cu cât îl pasc, cu-atât creşte, se rotunjeşte mereu şi ajunge să atingă dimensiunile unei damigene mari. Atunci oile nu-l mai pasc, îl lasă în pace, căci înțeapă groaznic. Ştie să se apere, buruiana dracului! Ca şi buruiana omenească: cu cât e mai netrebuincioasă, cu atât ştie să se apere mai cu înverşunare.

Dar ce siguranță avem noi despre ce e trebuincios sau netrebuincios pe pământ?

Atât timp cât ialomițeanul se zbate, se încăpățânează să smulgă țelinei un căuş de porumb sau câțiva cartofi, Bărăganul nu e interesant.Nu e un loc de vizitat. E sucit, ca o femeie îmbrăcată în zdrențe, ca o mahalagioaică împodobită cu

diamante. Pământul n-a fost dat omului numai cu scopul să-i umple burta cu mălai. Mai sunt şi colțuri hărăzite reculegerii.

Ăsta e Bărăganul.

El începe să domnească îndată ce omul harnic se retrage în coliba lui, îndată ce ciulinii înțeapă rău şi când vântul dinspre Rusia se apucă să sufle cu temei.Asta se întâmplă prin septembrie.

Poți vedea atunci, din depărtare în depărtare, un cioban care stă cu spatele întors spre miazănoapte şi întârzie cu turma. Nemişcat, sprijinit pe bâta lui, vântul îl clatină uneori, de parcă ar fi un copac.

În jurul lui, atât cât privirea poate să cuprindă roată, nu mai vezi decât ciulini, nenumăratul norod al ciulinilor. Plini, stufoşi, ai zice că-s nişte oi cu lâna de oțel. Numai spini şi sământă. Sământă răspândită pe pământ, ca să crească ciulini, numai ciulini.

Ca şi ciobanul, la fel se clatină şi ei. Căci în turma lor compactă, muscalul suflă mai cu îndârjire, în vreme ce Bărăganul ascultă, iar cerul de plumb striveşte pământul, în vreme ce păsările se dau peste cap în văzduh, risipite de vijelie.

Aşa, o săptămână întreagă... Suflă... Ciulinii rezistă, îndoindu-se în toate chipurile, cu bubumzul lor fixat pe o tulpină scurtă, nu mai groasă decât degetul cel mic. Ei mai rezistă încă puțin. Dar ciobanul, nu! El lasă în plata Domnului străşnicia Domnului şi se întoarce acasă.

Noi spunem atunci: țipenie! Nu mai vezi om!

E numai Bărăganul!

Şi, Doamne, ce frumos e!

Cu tot avântul de care armăsarul său e în stare, crivăţul galopează în împărăţia ciulinilor, răscoleşte cerul şi pământul, amestecă norii cu pulberea, ucide zburătoarele, şi iată-i porniţi, ciulinii! Plecaţi să semene netrebnica lor sămânţă.

Mica tulpină se frânge pocnind, cosită la rădăcină. Bubumzele spinoase încep să se rostogolească, mii şi mii! E marele pohod al ciulinilor, care "vin Dumnezeu ştie de unde şi se duc Dumnezeu ştie unde", spun bătrânii, privind pe fereastră.

Nu pleacă toţi deodată. Unii o şterg la cea dintâi suflare furioasă, adevărată puzderie de oi cenuşii. Alţii par să ţină piept, nu vor să se lase, dar ceilalţi dau năvală peste ei, îi agaţă în goană şi-i târăsc. La un moment dat, îi vezi încâlcindu-se, formând mari purcoaie ce se rostogolesc cu greu, până ce crivăţul se repede o dată cu furca lui, îi spulberă în văzduh, îi face să joace o horă îndrăcită şi apoi iar îi împinge înainte.

Atunci să te duci să vezi Bărăganul! Ai zice că Bărăganul se cocoşează, se întinde, după voinţă, bucuros de toată lumea asta de ciulini, care se dă de-a berbeleacul pe spinarea lui, pe când crivăţul suflă turbat.

Uneori, în clipe de linişte, Bărăganul parcă-şi reţine suflarea, ca să simtă cum trec fuguliţa trei ori patru ciulini, ca nişte buni tovarăşi, se ciocnesc unul de altul şi se întrec în glumă, dar repede se pun în rând şi o pornesc cot la cot.

Spre sfârşitul vejeliei vin ciulinii singuratici. Sunt cei mai iubiți, fiind cei mai aşteptați. Fie că tulpina lor n-a fost destul de uscată ca să se rupă de la început, fie că vor fi avut nenorocul de a se fi înțepenit un timp în cine ştie ce şanț, fie, în fine, că o ceată de ştrengari i-a urmărit şi oprit în drumul lor, ei sosesc cu întârziere, sărmanii. Şi-i vezi cum se perindă izolați, rostogolindu-se ca nişte cocolaşe de omuleți grăbiți. Văzduhul şi tot Bărăganul îi privesc: sunt ciulinii singuratici, adică cei mai iubiți.

Apoi, orice viață se opreşte brusc. Nesfârşitele întinderi sunt curățate ca lespezile unei curți princiare.

Atunci Bărăganul se învăluie în cojocul lui de iarnă şi se pune să-i tragă un pui de somn care ține şase luni.

Dar ciulinii?

Ei îşi continuă povestea.

E o poveste cum nu s-a mai pomenit, pentru că-i a pământului nostru românesc. Dar mai bine s-o iau de la început...

*

Cu toate că-s băltăreț de la Lăteni, de la Borcea — fata asta a Dunării care cutează să se măsoare cu maică-sa nu-s ialomițean de baştină. Părinții mei, olteni amândoi, săraci ca Iov, au plecat în

lume când aveam numai doi anişori. Şi ce s-o mai lungesc? După nesfârşite pribegii prin nu ştiu câte judeţe, îşi aruncară dăsagii şi pe mine, care eram cât o ciubotă, în cătunul ăsta, care se oglindeşte-n Borcea.

Poate să vi se pară ciudat, dar aşa-i. Părinţii mei nu erau oameni să se lase mânaţi la munci grele ca vitele la tăiere; mai ales tata, un zăpăcit care era în stare să cânte din fluier până cădea jos leşinat de foame. Şi la Lăteni, măcar aveam peşte la-ndemână. Aproape că-ţi sărea singur în tigaie, ca să zic aşa. Judecaţi şi dumneavoastră.

Primăvara şi toamna Borcea acoperea cu apele ei gălbui sute de hectare înţelenite; şi în pânza asta nesfârşită de apă crăpceanul, carasul, ştiuca mişunau în aşa hal că până şi pisicile se ghiftuiau pe malul bălţilor. Se pescuia, atunci, cu cazanul. Mană cerească, ce mai! Bărbaţi, femei şi copii, goi până peste genunchi, cu traista după gât, se-mprăştiau în trăgători, înaintând cât mai încet cu putinţă pe câmpul înecat, fiecare cu un cazan vechi desfundat la el. Apa nu trecea niciodată de genunchi. Bălăcind, peştele se izbea de picioarele noastre, dar era albitură şi noi umblam după de-ăl mare. Ştiam că ăstuia îi place să muşte la rădăcina plantelor, al căror creştet răsărea din apă. Stăteam neclintiţi, cu ochii aţintiţi asupra lor. Îndată ce vedeam ceva că mişcă, plaf! propteam cazanul la fund. Auzeam peştele zbătându-se între pereţii vasului. Nu mai aveam decât să-l apucăm cu mâna şi să-l vârâm în traistă. Tare trebuia să fii neîndemânatic ca să-ţi scape.

Tatei însă, îi scăpau regulat, şi puştanii făceau mare haz. Râdeau de el, îl luau în băşcălie. Nu se sinchisea. Continua să se

arunce cu cazanul peste toate buruienile din jur, şi de le vedea mişcând şi de nu.

După un ceas de pescuit ne întorceam acasă cu traista doldora de peşte. Tata n-aducea nici măcar un chitic. Şi când vedea asta, mămuca, bună cum era, îl sfătuia să stea mai bine acasă, să pună la sărat peşte, să facă de mâncare, să spele rufe şi să mai cânte din fluier.

Asta mă umilea de-mi dădeau lacrimile: un bărbat nu spală rufe, nici nu găteşte! Dar tata n-avea nimic bărbătesc în el: era blând ca o femeie, cu mustăți mari şi negre şi cu nişte ochi adânci şi galeş pironiți întruna pe fluierul lui din care, cu degetele noduroase, scotea melodii duioase care răsunau până departe şi făceau câinii să latre în nopțile amuțite. În schimb, când îți făcea un borş sau o plachie de peşte, sau când spăla rufe, şi cele mai bune gospodine puteu să vină şi să ia lecții de la el. Dar tot râdeau de el, pentru că unui bărbat nu-i stă bine să facă treburi muiereşti.

M-aş fi bătut atunci cu satu-ntreg, pentru că bietul tată-meu nu lua niciodată-n seamă vreo înjurătură şi le-ndura toate în tăcere. Surâdea uşor, se-ndrepta spre Borcea, cu căciula lui țuguiată veşnic dată pe ceafă, cu nădragii rupți, totdeauna scăpați de sub curea, târşâindu-şi opincile, cu gâtul lung şi cu minunăția lui de caval, de care nu se despărțea niciodată, să se răzbune pe viața asta păcătoasă şi-atât de jalnic de frumoasă.

Câteodată mă luam după el. Pe ascuns uneori, că-i plăcea să fie singur. În seara căldicică în care tăcerea se-amesteca cu mirosul nămolului, îl bănuiam şezând pe-un trunchi de salcie

dezrădăcinată. Şi după un cântec de jale de-ți lua răsuflarea, îi auzeam glasul uşor şi melodios zicând încetişor cântecul nostru de neuitat din țara Oltului:

Foaie verde de-avrămeasă,
Ila, ila, la!
Au plecat olteni la coasă;
Au rămas oltencile
Şi-au umplut cârciumile.

Da, oltenii totdeauna plecau “la coasă“, sau la alte nenumărate munci, lăsând oltencile “să umple cârciumile”, lucru nu tocmai adevărat, şi tata, în orice caz, nu se ținuse de vorba cântecului: îşi luase olteanca cu el, şi mă luase şi pe mine, comoara lui. Din cauza asta mama ținea mult, mult detot la el. Îmi spunea, când mergeam la peşte şi-i vedeam varicele groaznice, întrebând-o de ce lasă în seama tatei treburile cele mai uşoare:

— Pentru că mi-e drag, copilul meu... Dumnezeu l-a făcut cum e şi mi l-a dat de bărbat. Nu-i vina lui, săracu’...

Şi uite-aşa trăiam noi la Lăteni.

Aveam pe-atunci nouă ani. Mă duceam totdeauna la pescuit cu mama, care niciodată nu zicea că-i obosită, fie că era pe vremea apelor mari — când venea crapul să-ți bată-n poartă — fie în celelalte luni ale anului, când trebuia să te duci după el în Borcea.

Aici nu mai era vorba de pescuit cu cazanul, aici pescuiau cu chipcelul, cu prostovolul, cu plasa sau cu vârşiile şi uneori chiar cu năvodul, mai mulți pescari laolaltă.

Trebuia s-o vezi pescuind, pe femeia asta, ca să-ți dai seama ce-nseamnă o olteancă care-şi iubeşte bărbatul! Mai ales când arunca prostovolul roată — cu mânecile suflecate pân' la umeri, cu fusta sumeasă sus detot, cu părul strâns bine-ntr-o basma, cu ochii, gura, nările adulmecând nesfârşitul bălților — ai fi zis că s-a pornit să scoată tot peştele din Borcea!

— Halal nevastă! strigau pescarii văzând-o.

Dar noi tot în sărăcie lucie rămâneam; păcat de osteneală să te speteşti muncind pe lumea asta; munca nu duce la nimic bun.

În timp ce pescuiam — îmi scoteam şi eu partea mea de peşte — tata, acasă, săra de zor, umplea butoaiele, zvânta peştele care prinsese sarea şi îl potrivea pentru vânzare.

Vânzare... Să vă ferească Dumnezeu de-aşa vânzare! Cinci până la zece franci suta de kilograme de peşte, vândute cu toptanul la negustori hrăpăreți. Şi încă eram mulțumiți să-l putem da, pentru că nu mai ştiam ce să facem cu el. Nu mai încăpeam de el, se strica şi se-mpuțea, după ce ne bălăcisem în mațele lui pân' la glezne la pusul sării. Da: cinci până la zece franci suta de kilograme! Numai pentru stat munceam, să putem cumpăra miile de kilograme de sare. Pentru noi nici măcar de o țoală sau de mălai nu ne ieşea. Şi tot peştele ăsta care se strica şi trebuia să-l aruncăm în Borcea, de unde mama-l scosese cu-atâta bărbăție şi cu-atâta nădejde pentru o viață mai bună!

Nu, într-adevăr, vorba din popor:

Bună țară, rea tocmeală,
Hât-o-n cur de rânduială!

Asta era: țară bogată, prost alcătuită şi rău guvernată; ştia şi mama asta, ca tot țăranul român.

În anii lungi de viață rătăcitoare, de la un cap al Munteniei la altul, ea avusese de mii de ori prilejul să simtă cât de nenorocită era viața locuitorilor ăstora, care, departe de orice gârlă şi prea săraci ca să-şi poată cumpăra carne, nu trăiau decât cu mămăligă şi cu zarzavaturi în timp ce milioane de kilograme de peşte zăceau şi se stricau, bune de-aruncat, pe tot lungul sutelor de kilometri pe care-i parcurge Dunărea cu brațele şi afluenții ei. Dar cum să transporți mana asta cerească, când trei sferturi din țară n-are drumuri, astăzi ca şi acum o mie de ani?

Mama a avut atunci o idee, pe care s-a apucat s-o îndeplinească fără să ne spună şi nouă ceva: silindu-se pe ascuns să facă economii îndopându-ne cu peşte şi numai cu peşte un an întreg — rareori câte un boț de mămăligă şi mai rar cu o bucată de pâine — a reuşit să strângă o sută de franci cu care-a cumpărat, de ocazie, o mârțoagă şi-o căruță cu patru roți, dintre care două şubrede rău, gata să cadă.

— Uite, i-a spus ea tatei, o să vă duceți amândoi, tu şi cu băiatu' cu asta, să bateți satele şi să vindeți peşte sărat...

— Cu asta? Oftă tata, galben la față; să străbat Bărăganul cu asta? Măsură din ochi gloaba jigărită, harabaua prăpădită:

— ... Vrei să mergi cu mine, puştiule? făcu el.

Mai încape vorbă?! Nu numai că voiam, eram încântat! Să vezi Bărăganul, pământul ăsta fără stăpân, era obsesia oricărui copil. Şi mai ales, să pot, în sfârşit, şi eu s-alerg după ciulini, despre care prietenii mei îmi povesteau minunății, s-alerg şi eu pe urmele norilor de praf purtați de vânt!

— De ce să nu-ncercăm? făcui eu serios, stăpânindu-mi bucuria; ce-avem de pierdut?

— Pă dracu'! Calu', mai întâi, p-ormă căruța, şi p-ormă şi pă noi! O să ne-nghită Bărăganu'! Să ne-nghită Bărăganul! Mă trecu un fior. Da-da, voiam.

*

A doua zi în zori porneam, luând cu noi cele de trebuință, adică mai nimic. Mămuca noastră bună, plânsă, prăpădită, parcă ne-ar fi trimis la moarte, ne însoți până-n pragul Bărăganului, până dincolo de şoseaua care duce de la Brăila la Călăraşi ferindu-se de pustie şi ținând mai pe lângă malul Borcei. Acolo ne sărută, cu fața numai lacrimi brăzdată de zbârcituri, cu toate că n-avea încă treizeci şi cinci de ani. Mângâie şi calul, pe care n-avea să-l mai vadă, şi zgâlțâi şi una din roțile căruței, să-ncerce slaba-i rezistență. Nici căruța n-avea s-o mai vadă vreodată.

În dimineața cețoasă, cenuşie, siluetele noastre negre parcă se lipeau pe pustiul apropiat, iar corbii croncăneau pe cerul de

vară ploioasă. Cu căciula-n mână, tata apucă hăţurile de frânghie şi-şi făcu semnul crucii:

— Doamne-ajută!

— Să v-ajute Dumnezeu!

Şi Bărăganul ne înghiţi, dar tata, fără să se sperie, dădu drumul din caval unor sunete sfâşietoare pe cuvintele:

Au plecat olteni...

Şi-aşa am lăsat-o pe biata mamă, pe care n-aveam s-o mai vedem vreodată.

Trei sute de kilograme de peşte grămădite în coada căruţei, terezia pentru cântărit atârnată de coviltir, un sac cu mălai, un ceaun pentru fiert mămăliga, o pirostrie, o desagă plină cu ceapă, două velinţe, un săculeţ pentru strâns gologanii şi o bâtă zdravănă ca să ne apărăm de-o fi nevoie, asta era toată averea noastră.

Mergeam pe jos, pierduţi, ca pe o mare, între cer şi pământ. Calul venea după noi, tuşind.

— Dacă n-ai fi vrut să vii şi tu, n-aş fi plecat pentru nimic în lume, nu...

Era prima vorbă pe care mi-o spunea tata, aşa deodată, în plină singurătate; n-am s-o uit până la moarte. De-atunci mă tot urmăreşte şi-o să mă urmărească cât oi trăi. Va să zică răspunzător de toate astea eu eram, băiatul de paisprezece ani.

Da n-aş fi vrut... Dar, aş fi putut oare?

Fără să-i răspund nimic tatei — care, de-altminteri vorbise ca să nu tacă — am trecut în urma căruței, de unde vedeam, pe dedesubt, copitele calului înfigându-se-n țărâna nisipoasă, copite bătrâne şi păroase care se ridicau şi se lăsau cu greutate, în timp ce între osii se legăna o donicioră cu păcură pentru uns. Le-am văzut toate astea într-o clipită, şi-ndată după aceea parc-am trecut în altă lume: răsărea soarele pe neaşteptate, arunca peste singurătatea noastră jerbele lui de raze orbitoare. Miile de ciulini întunecați se umplură de diamante violacee pe care mă duceam să le pipăi cu degetele, sau să le culeg cu vârful limbii, în timp ce tata şi căruța se-ndepărtau încet întorcând spatele răsăritului. Chițcani, nevăstuici, dihori, fugeau înspăimântați, aproape tot atât de mulți ca lăcustele, şi-mi părea rău că nu luasem câinele. Ce s-ar mai fi ospătat el cu vietățile astea, că-i era şi lui lehamite de-a mânca numai peşte, ca şi stăpânilor lui. Şi-apoi, aş fi avut în el un tovarăş bun, cum avea tata în fluierul lui. Dar mama ne sfătuise să ne lipsim de el, pentru că i-ar fi curs balele văzându-ne mâncând mămăligă, cu-atât mai mult cu cât tata avea somnul uşor şi că pe Bărăgan nu se afla țipenie de om, cu-atât mai puțin făcători de rele.

Cu toate astea, ce bine mi-ar fi prins Ursu! Eram setos de solitudine şi de călătorii lungi, dar cu un tovarăş să-mi placă. Ani de-a rândul, martor neputincios, țintuit la pescuitul meu, priveam la plecarea tovarăşilor mei, galopând cu crivățul şi cu ciulinii în frumoasele noastre luni de septembrie. Unde se duceau? Ce s-alegea de ei? Ce vedeau? Unii dintre ei nu se mai întorceau acasă. Se spunea: “cutare s-a pierdut”. Altul ajunsese pân'la nu ştiu ce rudă înstărită care-l înfiase. Cum e asta? Cum te

pierzi şi cum te înfiază cineva? Din pricina asta primisem fără vorbă să-l însoțesc pe tata. Voiam s-alerg şi eu cu vântul şi cu ciulinii, s-alerg, să scap de apa asta care făcea să-mi putrezească picioarele, de peştele pe care-l strângeam de pomană.

Acuma, uite, ciulinii erau aici, la picioarele mele, frumoşi ca nişte merişoare dolofane, mulți ca stelele, cărnoşi, plesnind de sevă, dar nemişcați. Nu se clinteau din loc, pentru că eram la începutul lui august. Alerga-voi cu ei, peste-o lună? Afla-voi încotro te mână, unde se duc? Ştiam că cei mai mulți sfârşesc trosnind în foc, în cine ştie-ce sobă. Dar ceilalți? Cei care năşteau legendele? Ce țări arăta-vor ei privirilor unui băiat? Cum fac ei de schimbă soarta unora?

Ah, cât aş fi vrut să stau de vorbă cu unul care să-mi povestească aiureli, să mă mintă, dar să-mi dea ghes la visat, la cutezat! Şi ciulinii nu erau decât vis şi îndrăzneală, invitație la a schimba ceea ce ai pe ceea ce-ai putea avea, fie şi tot ce-i mai rău, pentru că, celor cărora le e dragă lumea-ntreagă, nimic nu-i mai rău decât statul pe loc.

În ochii noştri de copii, Bărăganul, despre care se spunea că-i "nesfârşit" însemna "tot pământul". Era pustiu, era sterp, plin de primejdii, ştiam asta; totuşi, Matei, feciorul lui moş Broşteanu, cu ciulinii a plecat într-o bună zi, şi nu s-a mai întors, şi-a ajuns unul dintre cei mai mari marchitani din Bucureşti.

Mărturisesc că nu visam la nici o mărire. Visam, atât.

Mă revolta peştele împuțit, toropeala bălților nămoloase şi chiar şi părinții mei mă revoltau, pentru că aveau aerul că vor să-mi

lase moştenire soarta lor amărâtă. Alta mai jalnică nici nu ştiam, şi nu-i uitam pe găzari, la care şi pâinea pe care-o mănâncă ia mirosul mărfii lor, dar ei cel puțin mănâncă pâine-n fiecare zi, pe când noi numai o duminică din patru. Şi când te gândeşti că ajungând la Borcea, părinții mei fuseseră fericiți să constate că e peşte din belşug:

— Aici, cel puțin e peşte! strigau ei când voiai şi când nu voiai.

Într-adevăr, era atâta că pân' la urmă ne-a gonit, pe tata şi pe mine, iar pe mama a omorât-o.

Se-mplinise săptămâna de când nu văzusem chip de om când dând peste drumul spre Mărculeşti, care taie Bărăganul de sus în jos, tata zise:

— Nu se mai poate să mergem cu tot peştele ăsta. Trebuie să ne descotorosim de o parte din el.

— Cum? Să-l aruncăm?

— Nu chiar, dar aproape... Drumul ăsta e foarte umblat. O să-ncercăm să-l vindem țăranilor care se duc la culesul porumbului. Cu zece franci cincizeci de kile, sunt bani găsiți.

Mă gândeam la socoteala făcută de mama:

— O să-l vindeți cu patruzeci-cincizeci de bani kilu, aşa că după primul drum "scoateți" şi calu' şi căruța şi un câştig mic pe de-asupra.

Puteam acuma să prezic ce-aveam să “scoatem” din acest prim şi ultim drum doar uitându-mă în ochii stinşi ai calului şi la fața groaznic de suptă a tatei. Cât despre căruță, nu era nici ea mai brează: câteva zile de arşiță încă, şi n-o să mai fie nici ea decât un morman de lemne şi de fiare. De-acum două zile roțile nu se mai țineau decât pe cârpăceli, şi calul cădea la fiecare o sută de paşi, împleticindu-se. Îl puneam pe picioare ridicându-l de coadă. Dar străbaterea Bărăganului în felul ăsta îl cufunda pe tata într-o mutenie din zi în zi mai îngrozitoare pentru mine, o muțenie care-mi amintea de cuvintele lui din dimineața plecării.

Tare-aş fi vrut să dispar, să scap de-a binelea. Era înfiorătoare tăcerea asta a tatei, la fel cu-a Bărăganului, pe care n-o sfâşia decât strigătele ascuțite ale hultanilor şi vulturilor pleşuvi, care-şi săpau cuiburile în şirul nesfârşit de dealuri ce se profilau în departări. Apariția păsărilor ăstora de pradă mă silea să nu mă despart de tata nici un pas măcar. De vulturi nu mi-era teamă, că-s fricoşi, şi se mulțumesc să sfâşie câte-un stârv zvârlit la margine de păşune, dar mi-era teamă de hultani, despre care se zice că atacă turmele de oi şi câteodatată înşfacă miei în gheare.

Teama asta nu-mi era chiar atât de neplăcută. Poate că alături de-un tovarăş mai voios şi înarmat cu o puşcă, aş fi descoperit în mine un suflet de haiduc, visând la primejdii şi isprăvi de vitejie. Dar Doamne, ce trist e să te măsori cu Bărăganul — unde totu-i vitejie şi primejdii — alături de-un om pe care viața-l zdrobise.

Ținându-mă scai de el, străbătând un infinit locuit de basme, mă întrebam adesea cine era tatăl ăsta al meu pe care în afară

de fluierul lui nimic nu-l interesa? Nu-l văzusem sărutând-o pe mama niciodată, şi pe mine numai rareori mă mângâiase, cam pe când ne aşezasem la Lăteni. Nu ştiam despre el mai mult decât ştiam despre calul nostru, poate mai puţin chiar.

Şi iată-n ce jalnică tovărăşie am cutezat, la paisprezece ani, să plec "în haiducie" în regatul ăsta, legendar, al ciulinilor...

Era pe la amiază când am poposit pe drumul Mărculeştilor. Calul, lăsat în voie, mergea împleticindu-se în dreapta şi-n stânga, păscând iarbă dar, prea însetat, căzu lat şi nu mai mişcă. Încercarăm să-l punem pe picioare, să-l ducem la un puţ a cărui cumpănă se zărea departe la marginea drumului, dar n-a fost chip şi a trebuit să ne ducem s-aducem apă şi să-l adăpăm acolo. Apoi am înfulecat şi noi, ca de obicei, la umbra căruţei: o mămăligă zdravănă şi veşnica saramură de peşte cu nişte afurisiţi de ardei iuţi.

Tata, mâncând, era întruna cu ochii în zare, cu nădejdea să vadă ivindu-se vreo căruţă de ţăran. Chiar se ivi, către sfârşitul mesei, o trăsură frumoasă în trapul mare, ridicând un nor de praf. Butucii roţilor sunau ca nişte clopoţei.

Doi telegari voinici, cu hamuri scumpe, o trăgeau zburdând în ham.

Era un ţigan pricopsit, unul dintre acei rotari-fierari care au pământuri frumoase şi mănoase muncite de cojani ca de-alde noi.

— Ho, ho, ho-o! strigă el oprind cu aere de geambaş fanfaron, zgâind nişte ochi care voiau s-arate fioroşi şi rânjind cu toţi dinţii albi ca laptele.

La această semeție tata lăsă umil capul în jos.

— Bună ziua, măi rumâni. Ce-aveți de vânzare? Pepeni?

— Nu, pește îndulcit...

— Ce fel de pește?

— Ciortan...

— N-are viermi ciortanu' tău?

— De-o avea, nu cumperi.

— De ce n-aș cumpăra? Ce, parcă-l mănânc eu? Ptiu!

Și zicând vorbele astea coborî, legă hățurile de o roată și începu să scotocească prin căruța noastră. Răsuci peștele pe toate fețele, îl desfăcu la urechi, îl mirosi, mușcă din el chiar, apoi spuse:

— Încă n-au viermi, ciortanii tăi, da' mult nu mai țin. Cât ai?

— Trei sute de kile.

— Cu cât îl dai?

— Zece franci cincizeci de kile, să scap de el.

— Și dacă-ți iau jumătate, lași mai ieftin?

— Nici un ban mai jos, făcu tata, dezamăgit.

Atunci țiganul, umflându-se în pene, strigă:

— De ce ești prost, mă? Unde crezi tu c-ai să-ți vinzi peștele, cu harabaua asta și cu mortăciunea de gloabă?

Şi zicând astea, dădu una cu ciubota în spinarea calului care tot întins pe jos stătea. La asemenea mârşăvie, tata strânse fălcile, apucă reteveiul şi se apropie de țigan, care se trase-ndărăt spre trăsură:

— De ce dai în vită, cioroi împuțit? Ce, te-am rugat eu să-mi cumperi peştele? Ți-am dat măcar ziua bună? Când ți-oi pocni una cu bâta asta un' te-a miruit popa...

Alb la față, țiganul se făcu mieluşel:

— Ai dreptate, nene. Da' deh, n-aş mai fi țigan dacă n-aş face de-astea; prost nărav, să faci totdeauna pe grozavu'! Hai, uită mojicia şi vin' să te cinstesc cu o țuică! După aia o să cântărim o sută cincizeci de kile de ciortan la prețu' la care-ai zis.

Tata cugetă o clipă, apoi primi o țuică şi chiar mai multe. Avui şi eu partea mea. Am cântărit apoi de cincisprezece ori zece kile, cântăreală cinstită. Cu treizeci de franci vârâți în teşchereaua tatii, mai băură o țuică şi se despărțiră destul de prieteneşte.

Şi căruța, uşurată pe jumătate de povară, îşi reluă, în amurg, drumul abia ghicit prin Bărăgan.

N-am mers mult... O poştă... Mereu pe urmele soarelui. Dar ne-au trebuit două zile şi mai bine să facem drumul ăsta, în aşa hal erau şi calul şi căruța. Apoi s-au prăbuşit, aşa, dintr-odată, în arătură.

Căruței îi căzură dintr-odată trei roți, care se făcuseră țăndări, şi coviltirul se desfăcu răsturnându-se. Şi calul îşi dete sufletul când asfinți soarele aurind pustiul, rămăşițele căruței şi fețele noastre întristate. Bietul animal îşi găsi sfârşitul fără nici o

suferință, fericit, poate, să isprăvească odată cu toate astea. Scoțându-şi căciula şi uitându-se la el, tata zise:

— Martor mi-e Dumnezeu că nu l-am făcut să sufere. Trei bătăi de puşcă am alergat să-i car apă; iarbă nu i-a lipsit, şi bici, nici n-am. Dac-a murit de mâinele mele, Dumnezeu să mă ierte, da' nu-s vinovat.

Făcu semnul crucii şi îngenunchie cu fața la răsărit, de unde pornise fără nădejde.

Am petrecut noaptea lângă calul mort, multă vreme fără să scoatem o vorbă, înainte de a adormi în cântecul dureros al greierilor. A doua zi în zori corbii apăruseră, dând târcoale şi croncănind îngrozitor. Ne depărtarăm în grabă de stârv şi de celelalte.

Tata puse la fiert o mămăligă mare, pentru drum, umplu ceaunul cu peşte şi făcu o desagă din sacul de mălai aproape gol şi umplu şi bota cu apă. Eu m-am încărcat cu velințele şi cu pirostriile.

Pornind la drum, tata, ca şi la plecarea din Lăteni, zise:

— Doamne-ajută!

Mama nu mai era, să ne răspundă, şi nici din caval nu mai cântă.

În ziua aceea, către amiază, cum apucaserăm pe drumul Călăraşilor, începu să bată un vânt puternic dinspre baltă:

— Iată şi băltărețu', făcu tata; ăsta-i vestitorul crivățului. S-a isprăvit cu vara! Şi-acuş-acuş, dac-o să te tragă inima, ai să poți s-alergi după ciulini.

Şi, văzându-mă privind la ciulini ca un apucat, adăugă:

— De-altminteri ştiu că asta te-a împins în gura Bărăganului. Acuma, că ne-a ajuns nenorocirea, am putea s-alergăm împreună.

— Ne-ntoarcem la Lăteni? l-am întrebat.

— Mergem mai întâi la Călăraşi, e capitală de județ, şi cântecul zice:

Negustor, negustoraş,
Hai la târg la Călăraşi!

*

Bietul tata, om de treabă, încerca să-şi descrețească puțin fruntea. I-am sărutat mâna repede şi el m-a mângâiat pe obraji:

— Să uităm necazul, băiatu-meu... Pe lumea asta ne aflăm ca să ispăşim: aşa-i viața... Dar, Dumnezeu vede...

După două zile de umblat pe un drum în sfârşit bun, ajunserăm la Călăraşi, unde Borcea se supără pe Dunăre şi-o ia razna pe o sută cincizeci de kilometri, până la Hârşova, unde intră iar la matcă. Pentru prima dată la Călăraşi am aflat ce-i aia

un oraş, cu drumuri pietruite, cu case zidite peste alte case şi cu lume multă care se-nghesuia ca la bâlci. În curțile bogaților erau stive mari de lemne de fag sau de salcie, tăiat în stânjeni şi, văzând asta, tata a cumpărat un ferăstrău şi un topor, a făcut o capră şi iată-ne strigând prin fața curților ăstora pline de lemne: “Tăietorii! Tăietorii!”.

Am fost primiți bine pestetot şi munceam pe oricât, totdeauna cu toptanul. Tata cerea de două ori cât făcea, pentru că, zicea el, bogații se tocmesc ca țiganii, dar pân’ la urmă tot ajungeam la învoială. Şi bietul tata asuda rău detot, din zori şi până-n noapte. Asudam şi eu, că-l ajutam pe cât puteam. Şi-am ajuns aşa să câştigăm, una peste alta, cam până la zece franci pe zi, lucru nemaipomenit.

— Trebuie, băiatu-tatii, zicea el, terbuie s-aducem acasă suta de franci care zace-n Bărăgan acuma, că altfel moare maică-ta de supărare.

Aşa că trăgeam voiniceşte la ferăstrău, mâncând pâine şi brânză. Pâine! Ce bine-mi părea că puteam să mănânc pâine! Cozonac curat, față de veşnicul nostru peşte de la Lăteni.

Seara, frânți de oboseală, ne ospătam cu sarmale bune la un birt de lângă oborul de cereale, unde birtaşul îi cunoştea pe ai mei şi ne lăsa să dormim fără plată într-un colț în şură. Dar tata, ca să nu pară prea calic, plătea în fiecare seară un kil de vin. Şi aşa, întruna, o săptămână întreagă. Încă una, lucrul ne aştepta, şi am fi apucat drumul Lătenilor, să-i ducem mamei banii. Era o mulțime de cojani cu căruțele, gata să ne ducă până la Feteşti sau şi mai departe încă.

Şi ne-au şi dus. Am plecat fără să-ncepem măcar a doua săptămână de lucru, dar nu ca să ne ducem la maicămea, că ea murise.

Nu bănuiam nimic atunci seara la han, când a intrat Gavrilă Spânu din Făcăeni, plin de praf, cu biciul pe braț şi spunându-i tatei, în felul lui glumeț dintotdeauna:

— Vra să zică-aşa, Mărine! Tu te umfli de sarmale şi Anica ta...

— Da, ştiu, făcu tata, strângându-i mâna, ştiu: Anica ne-aşteaptă cu nerăbdare... Da' ne-a lovit nenorocirea, pe afurisitul ăsta de Bărăgan. Ia stai jos şi mai povesteşte-ne cum merg lucrurile pe-acasă.

Gavrilă se aşeză, la dreapta mea, se uită cam ciudat la tata, care şedea în fața lui, scoase căciula şi scuipă pe jos:

— Adă-mi o cinzeacă de țuică! strigă el către hangiu.

Apucând țoiul, ridică, fără să spună o vorbă brațul şi picură câțiva stropi pe duşumea. Văzându-l, tata apucă paharul de vin şi vru şi el la rândul lui să lase să pice, dar rămase cu ochii pironiți la Gavrilă, parcă l-ar fi întrebat: la cin' te gândeşti? Omul nu răspunse, privi pieziş spre mine, îşi suci mustața şi-l văzu-i făcându-i tatei un semn din sprâncene.

Am priceput şi izbucnii în lacrimi. Atunci, uşurat, Gavrilă povesti pe scurt, în timp ce eu plângeam în pumn:

— Da, s-a stins, biata femeie... O-nțepătură-n deget, c-un os, pe când spânteca un peşte... Un fleac, ai fi zis, o zgaibă... Da-n nici opt zile s-a înveninat. A venit atunci la mine, la Făcăeni... Cum a doua zi trebuia să plec cu 'ncărcătura la Călăraşi, nevastă-mea a culcat-o la noi şi, când să se crape de ziuă, trebuia să pornim la drum. Tot timpul s-a văitat, n-a închis un ochi. Alaltăseară am ajuns aici şi drept în poarta spitalului am oprit. În timpul nopții şi-a dat sufletul. Ieri au "tăiat-o" şi-au înmormântat-o.

Şi după o pauză, omul adăugă:

— Anica v-a rugat s-o iertați şi v-a iertat şi ea pe voi.

— Dumnezeu s-o ierte! zise tata vărsând câțiva stropi de vin.

— La toți ne vine rându', într-o bună zi, încheie Gavrilă.

Şi strecură lângă farfuria tatei o basma făcută ghem; am recunoscut basmaua roşie a mamei, cu care se lega la cap când mergeam la pescuit.

— Şi gologanii, făcu el, v-o doişpe franci, mi se pare, aşa zicea.

Cu privirea rătăcind pe masă, tata murmură:

— Bărăgan blestemat... Şi peştele ăsta blestemat... Doamne, tare-i greu să urci pân' la capăt Golgota asta a vieții...!

— Fie-i țăr'na uşoară! zise Gavrilă, ciocnind cu tata.

Apoi:

— Ce necazuri zici tu c-ai avut pe Bărăgan!

— Calu' mi-a murit, căruța s-a făcut praf, şi peştele s-a dus dracului...

— ... Atâta tot? Fir-ar să fie...! Şi-acuma?

— De-o săptămână tăiem lemne... Şi gândeam că ni-i îngăduit să mâncăm sarmale, că trudim de ne iese sufletu'...

*

A treia zi după seara asta de durere mare, am pornit cu Gavrilă. El se întorcea la casa lui, dar noi... Încotro mergeam? De Lăteni, în orice caz, nici tata, nici eu nu mai voiam să ştim. Nu ne-o mărturisisem dar se citea pe fețele noastre. Şi cu toate astea, la îndemnul vecinului nostru de comună, ne urcarăm în căruță, în aşa hal eram lipsiți de orice voință. O făceam, cred, de frică să nu ne pomenim singuri.

Trei zile şi trei nopți de mers, amuțiți, cu popasuri lungi în care n-auzeai decât strănutatul cailor, trei zile bune de drum între Borcea şi Bărăganul care mă chema, mă voia, îmi făgăduia tot ce nu puteam găsi nici la tata, nici la Gavrilă, a căror muțenie îmi dădea amețeli. Ei stăteau în față, eu în spate, şi mă uitam la spinările lor încovoiate. Din când în când ne-ncrucişam cu câte-un căruțaş:

— Bună ziua, oameni buni, făcea el.

— Mulțămim dumitale, răspundeau cei doi.

Asta era tot. Scârțâit de osii, zgomot monoton de roți, cer şi pământ, făr' de-nceput şi făr' de sfârşit, făr' de nădejde. Un drum lung rămânea în urma noastră, altul tot atât de lung ne stătea în față, la fel de plicticos, fâşie moartă ce amăgeşte omu'.

Şi iată că-n a treia zi de mers, către seară, zărim, în depărtare, un câine mare stând pe picioarele dindărăt, cu urechile ciulite, privind cu speranță spre mijlocul drumului. Sunt sigur că-i Ursu al meu; sar din căruță şi-alerg spre el, în timp ce se repede spre mine; ne izbim unul de altul şi ne rostogolim în țărână, mă muşcă-n joacă, mă umple de bale, se pişă pe picioarele mele desculțe pân' să-mi dea drumu' şi să-i sară tatei în spinare, tata care-l prinde şi-l strânge la piept.

Suntem, aici, la o zvârlitură de băț de casă. Şi tata-i zice atunci lui Gavrilă:

— Măi frate, vezi şi tu, nici câinele nu mai vrea să ştie de bordeiul ăla! Ia tu tot ce-i găsi acolo! Noi nu ne mai întoarcem, ne ducem în lume, eu şi băitul ăsta şi câinele. Ia-o tu, Gavrile, gospodăria asta fără femeie...

În picioare în căruță, Gavrilă stătu o clipă pe gânduri, muşcându-şi mustața:

— Ai dreptate, Marine, făcu el. Omu' care n-are nici pământ, nici femeie, nu-i bun de nimic. Du-te-n lume, dară. Şi uite, ia treizeci de franci pentru lemnăria pe care-o s-o scot din casă.

Apoi, arătând cu biciul spre mine, adăugă:

— Ăsta-mi pare cam apucat. Ai grijă de el pe vremea ciulinilor... E-n stare să te lase baltă. Însoară-l cum s-o face de opşpe ani; fă-i rost de-o fată cu ceva pământ, să aibă la ce roboti prin juru' casei.

— Ba nici gând. Să-l îndrepte Dumnezeu...

Gavrilă ridică din umeri şi porni.

*

Rămaserăm în mijlocul drumului pustiu, cu calabalâcul nostru şi cu Ursu, care ne-ntreba din ochi ce-avem de gând.

Încremenit ca un stâlp, multă vreme tata privi pierdut zarea dinspre Lăteni, unde opt ani de zile spintecase peşte şi nădăjduise. Şi mi-am adus aminte atunci pentru prima dată de cuvintele rostite de el ca un blestem, în plin Bărăgan: "Dacă n-ai fi vrut să vii şi tu, n-aş fi plecat pentru nimic în lume!"

La o biserică în depărtare bătea toaca la vecernie când ne-am pornit la drum, apucând-o spre miazănoapte, spre Ialomița, spre alte meleaguri. Oceanul de ciulini îşi unduia valurile cu crestele împurpurate de asfințit, în timp ce dealurile cu coamele lor pleşuve şi rotunjite vegheau pustietatea. Pe cerul limpede, berze şi cocori se-nvârteau în loc, dansul de adio dinaintea plecării. Mă

durea ceafa de atâta privit, şi inima mi-era grea, ştiindu-mă țintuit de pământ.

Ursu mi-o luase înainte, prinzând gâze din zbor. Tata, mult înaintea noastră, cânta din cavalul multă vreme uitat:

Şi-au plecat olteni...

Pământurile sunt mănoase pe amândouă malurile Ialomiței, şi moşiile, numeroase. Aici Bărăganul îşi rupe dinții.

Trei zile am rătăcit între Hegieni şi Platoneşti tot căutând un loc de argat, dar nu ne primea nimeni. În cele din urmă, istoviți, nimerirăm într-o seară în fața porții unei moşioare nepricopsite, un conac dărăpănat, unde ne primiră. Era o locuință boierească sărăcăcioasă, cu vite puține şi cu pământ tot puțin, aşezată la o leghe de sat. Bărăganul pândea nesățios, câinos, gata să înghită tot. Împresurat de tristețe şi însingurat, conacul părea că nu opune nici o rezistență căpcăunului ăstuia îndrăgostit de imensitatea nelocuibilă.

La sosirea noastră, un miros bun de mămăligă de-abia răsturnată ne gâdilă nările şi însufleți voioasă coada lui Ursu. Slugile, bărbați, femei şi copii trebăluiau prin toată curtea, în timp ce găinile se îndreptau, cu ochii mici, spre cotețe.

Ne-a întâmpinat iconoama, o femeie cu înfățişare orăşenească, cu un mănunchi de chei la brâu şi autoritară la chip. Nu ne-a descusut prea mult, s-a dus şi-a strigat sub o fereastră:

— Duducă! Duducă!

Persoana care apăru în ceardac era o duducă cu părul alb, înaltă, cu trăsături distinse şi foarte slabă, dar ținându-se foarte drept.Puse întâi să-i liniştească pe câinii care se repezeau lătrând la călcâile noastre, apoi zise:

— Ce-i, Mario?

— Au venit doi sărmani, nu-s de pe aici, cer adăpost şi, dacă se poate, de lucru.

— Apropiați-vă, făcu Duduca aplecându-se peste balustradă.

Îl lăsarăm pe Ursu afară şi venirăm sub ceardac, cu căciula în mână. Ne privi cu atenție, îndelung, cu ochi blânzi care-mi încălziră sufletul. Şi când, întrebat scurt, tata îi povesti totul:

— Vai de voi... murmură ea.

Vestmântul ei negru de modă veche o făcea s-arate severă, dar avea un glas care suna a bunătate şi te făcea să-i uiți asprimea înfățişării.

— Aveți şi-un câine... oftă ea.

— Trebuie să-l omor? întrebă tata.

— Nu... Un câine-şi găseşte el de mâncare. Rămâneți aici, cu ceilalți. Şi pentru că tot vă pricepeți la peşte, apucați-vă de puneți puțin la sare, pentru conac.

— Na-ți-o bună! făcu tata, depărtându-se. N-o să scăpăm niciodată de blestematul ăsta de peşte!

Şi i se lungi fața cuprinsă de deznădejde. Iar ne vedeam umblând prin mațele scârboase cu sarea usturătoare la cea mai

mică zgârietură, ferindu-ne de solzii care-ți săreau în ochi, şi de oasele afurisite care puteau să-ți otrăvească sângele, amintindu-ne de viața din Lăteni, de care ne săturasem şi de care fugeam.

Ca o adeverire a temerilor noastre, curtea se umplu chiar atunci de-un fum gros care venea de la peştele sărat pe care-l frigeau pentru masa de seară. Şi ce peşte! Ştiucă măruntă şi crăpcean nenorocit de-ăl cu solzii negri... Noi îi ziceam plevuşcă ofticoasă şi-o adunam cu lopata din bălțile împuțite. Mai bun peşte mânca Ursu la Lăteni!

Până să ne aşezăm la masă, băgarăm de seamă că toate mergeau deopotrivă, la Duduca. În jurul ceaunului în care fierbea mămăliga, nişte copii scheletici jucau un fel de horă a flămânzilor, gata să sară şi să culeagă stropii de terci căzuți de pe făcăleț. Se frigeau la degete când o făceau, dar asta nu-i împiedica să sară din nou şi să se lingă pe degete de parc-ar fi fost miere. Alți copii se băteau, în loc de terci, pe ştiuleți de porumb, aproape uscați, pe care-i şterpeleau şi-i coceau cu chiu cu vai. Îi goneau şi pe unii şi pe alții, îi înjurau pe-nfundate, îi cârpeau, ca pe câinii care dădeau târcoale pe lângă grămezile de jăratic şi-ți furau peştele-ntr-o clipită.

Bărbați şi femei roboteau alene, parcă le era lehamite, cu mutre întunecate, tăcuți, aruncând priviri piezişe Marei, iconoama, ce veghea asupra “curții” în care, într-adevăr, nu belşugul domnea. Se vedea bine că nu domnea nici ordinea şi nici severitatea, şi că toți îşi pierdeau vremea fără să facă mare lucru; dar atunci, de ce atâtea slugi?

M-am întrebat lucrul ăsta mai ales după ce-am văzut-o pe iconoamă împărțind cu zgârcenie feliile de mămăligă, porție de cap de om, nu mai mare decât un dumicat.

— Da-da, făcu tata către mine, aici îs doi la muls o vacă şi patru gata să-nghită un boț de mămăligă.

Aşezați pe nişte scăunaşe scunde în jurul unor rogojini mari, fiecare primea, în afară de porția neîndestulătoare de mămăligă, o strachină de saramură. Atâta tot. Şi, ca să nu rămână careva păgubaş, se făcea o adevărată pază în jurul mămăligii, pentru că băieții se năpusteau pe ea ca nişte pui de lup flămânzi. Am văzut cum pe unul dintre ei l-au închis, că era cel mai iscusit la ciordeală.

Nimeni nu părea mirat de felul ăsta de-a trăi. Citeai pe toate fețele un fel de resemnare firească. Mâncau ce-aveau de mâncat vorbind tare puțin şi bând multă apă. După ce terminau, bărbații se duceau pe lângă vreun foc de jăratic pe jumătate stins şi coceau, şezând pe vine, păpuşoi, pe care-l mâncau pe-ndelete în noaptea care se lăsa, în timp ce câinii se băteau pe rămăşițele de peşte zvârlite de femei.

Atunci seara am priceput şi noi câte ceva. A doua zi am aflat restul.

Duduca se trăgea dintr-o familie foarte bogată. Se certase cu părinții ei în ziua în care aceştia vrură să o mărite cu un bărbat pe care ea nu putea să-l sufere. Asta se întâmplase pe la vreo douăzeci de ani, când ea de mult îşi dăruise inima unui băiat

frumos cu ochi de cerb, păr de abanos şi înfăţişare de haiduc, cu care, în copilărie, în fiecare septembrie fugărea ciulinii. Nici un tinerel nu se pricepea mai bine ca ăşti’ doi să se-ntreacă nebuneşte cu crivăţul, cu Bărăganul şi cu ciulinii lui eterni.

Nu s-au neliniştit, la început, dar mai târziu, după ce au aflat-o pe Duduca în braţele iubitului ei, nişte mişei năimiţi de tatăl fetei l-au bătut într-o noapte pe Tudorache cu atâta cruzime, că bietul băiat a rămas lat. Duduca a jurat atunci în faţa icoanei Sfintei Fecioare să rămână credincioasă celui ucis. Şi s-a ţinut de vorbă. Părinţii au dezmoştenit-o, lăsând toată averea celor două surori mai mici, cărora fapta le-a convenit.

Adăpostul ăsta modest în care trăia îl datora unui unchi. Prost administrat, conăcelul fu, bucată cu bucată, înghiţit de “Bărăganul însetat de pustietăţi”. Şi cu toate astea chiar dacă se afla aproape în pragul mizeriei, tot “duduca cea bună“ primea părinteşte toate slugile care nu se puteau pripăşi pe-aiurea. Împărţea cu ei ce se găsea prin casă, trăia ca o schimnică şi nu-şi îngăduia nici o plăcere mai costisitoare. Toată bucuria ei era să privească Bărăganul, mai ales pe vremea ciulinilor. O vedeai atunci ceasuri întregi stând şi amintindu-şi de tinereţe şi uneori îi dădeau lacrimile, cu capul rezemat de ceardac.

Maria, iconoama, era confidenta ei şi în acelaşi timp şi mâna forte care conducea gospodăria. Cam slabă mâna forte, fireşte, pentru că Duduca nu-i dădea voie să fie aspră cu “oamenii ei”.

— Să facă fiecare cât poate, cât vrea, avea ea obiceiul să-i spună Mariei, doar atât cât, târâş-grăpiş, să meargă lucrurile.

Da, “să meargă“... numai că nu prea mergeau. Şi biata iconoamă, prinsă între ciocan şi nicovală, tăia din porția de mămăligă şi-auzea, prin sat, cântându-i-se:

Pe la noi pe la Duduca,
Face m’măliga cât nuca
Şi-o păzeşte cu măciuca
Şi pune copchiii-n hiare,
Să nu ia m’măliga-n ghiare.

Dintre toți pripăşiții culeşi de Duduca, Maria era cea mai veche. Şi cea mai de plâns totodată, pentru că, la patruzeci de ani, singura ei pasiune era să-şi slujească stăpâna, fără să fi cunoscut vreodată un Tudorache, nici bucuria copilăriei alergând după ciulini, nici înduioşata amintire a Bărăganului.

Dar stă scris că orice făptură omenească să verse lacrimi pentru o pricină sau alta. În nopțile frumoase de septembrie, auzind țăranii înțepând-o cu cântecul zeflemitor din sat, Maria se ducea să se ghemuiască, plângând, sub ceardacul stăpânei; şi în timp ce aceasta, pierdută în visurile ei trecute, se revedea alergând alături de iubitul ei, sărmana iconoamă, copleşită pe nedrept de soartă, îşi căina amarnic viața ei dedicată unui biet devotament.

Povestea asta cu mămăliga cât nuca, păzită cu măciuca, sarcasmul acesta popular care spunea că “*pun copchiii-n hiare ca să nu ia mămăliga-n ghiare*”, această melopee, şi duioasă şi crudă în acelaşi timp, ajunse pentru tată-meu o obsesie.

— Câteva vorbe bine ticluite, îmi spunea el, şi vezi în ele toată durerea neamului ăstuia oropsit, nu de boieri ca Duduca, o nenorocită şi ea, da' de boieri ca tată-său, de care țara-i sătulă.

Avea cum s-o ştie, el care cutreierase țara de la un cap la altul şi ştia pe dinafară aproape toate baladele noastre populare. Dar niciodată nu-l văzusem atât de speriat de-o judecată populară, ca de acest cântec de jale îndreptat împotriva celor "două femei bătute de Dumnezeu" cum zicea el. A îngânat-o de la răsăritul soarelui şi până la căderea nopții, toată săptămâna asta care-am petrcut-o alături de el punând la sare peştele Duducăi. Şi poate că niciodată fluierul lui n-a scos melodie mai tristă, nici buzele lui n-au rostit cuvinte mai sfâşietoare.

Dar, speriat de teama de-a mă vedea țintuit la o viață de câine aidoma celei pe care-o vedeam în jurul meu, şi gata mai mult ca oricând să fac cine ştie ce poznă cu ciulinii ce mă mânau spre libertate, îi strigam de multe ori că mă săturasem de bocetele lui.

Cât de rău mi-a părut mai târziu! Dar cine-ar fi bănuit atunci că obsesia asta nevinovată avea să-l coste, în curând, viața? Şi veni, în sfârşit, şi ziua-n care am pornit în lume. O aşteptam, gata la toate. Mi-a fost deosebit de prielnică.

*

În dimineața aceea, trebuind să se ducă, cu câțiva oameni, după două căruțe de nutreț la Giurgeni, tata îmi spuse:

— Aseară, după vijelie, am văzut porcii cu paiu-n gură. Asta-nseamnă că azi sau mâine-ncepe crivățu' să bată! Să nu-mi faci vre-o poznă cu ciulinii ăia! Las' să ne petrecem iarna aici... La primăvară, om vedea.

Nu i-am răspuns nimic, şi omu' a priceput cum stă, pentru că m-a sărutat. Sărmanu' tata... Dar aşa-i: fiecare cu soarta lui. Dacă a mea s-a schimbat cu totul, dacă astăzi fac ce-mi place la mine acasă şi pe pământul meu, asta, în bună parte, o datorez aiurelii mele de copil neascultător.

Erau acolo la conac patru băieți şi trei fete, slabi, murdari, desculți şi zdrențăroşi, ca şi mine. Nu le păsa de goana cea mare a ciulinilor; năzuințele lor erau destul de mărunte: câte o raită de-o leghe-două, şi pe-urmă înapoi la mămăliga cât nuca. Erau nişte bieți neisprăviți. Aşa că am socotit că-i de prisos să le mai spun ceva.

Dimpotrivă, băieții din sat, de-o săptămână-ncoace numai de ciulini vorbeau:

— Ah, anu' ăsta o fac lată!

Copii de oameni înstăriți sau de săraci lipiți pământului, unii pentru că erau prea răzgâiați, ceilalți prea amărâți, îşi făgăduiau cu toții s-o facă lată:

— Eu am s-o-ntind până la Călăraşi! făcea unul.

— Eu, pân' la Bucureşti! se grozăvea altul.

Desigur, nu era vorba să faci o sută sau două de kilometri cu piciorul dar, Doamne-Dumnezeule, care-s îndrăznelile şi visurile şi presupunerile şi speranțele care să nu'ncapă-ntr-un cap de copil născut la o margine de Bărăgan!

Pentru ce n-ar întâlni, de pildă, o cucoană mare, numai dantele, frumoasă şi duioasă, care tocmai atunci să treacă cu trăsura ei cu şase cai, sau unul dintre haiducii cu flinte ucigaşe, care omoară despoții şi răstoarnă galbenii în palmele bătătorite ale iobagului, sau, cine ştie, fata de boier năstruşnică, şi ea pornită s-alerge după ciulini, şi care să-l ia de mână şi să-l ducă în fața mamei sale, boieroaica, şi să-i spună: "Uite, mamă, ăsta-i logodnicul meu!".

De ce nu? În nimic oare nu trebuia să crezi, din tot ce povestise bunica de-atâtea ori la gura sobei? Şi nici în nimic din ce tot povestise vrăjitorul de moş Năstase, văcarul satului? Mai ales el:

Moş Năstase din Livezi,
Cel c-o sută de podvezi
Să le vezi să nu le crezi...

Aşa-i mergea vorba. Om de treabă, mărunțel, nu mai înalt decât bâta lui, şchiop, puțin cocoşat, cu un umăr ridicat, cu ochii lăcrămând, cârn, ursuz, totdeauna cu nădragii pe vine, era sufletul satului: cum se-mbolnăvea o vacă, îi băga mâna-n fund pân' la cot şi-o făcea bine; sau "venea" un vițel de-a-ndărătelea: tot el, tot cu mâna, îl făcea să "vină" bine, cu botul aşezat frumuşel pe

picioarele dinainte; avea un purcel pântecăraie când era în creştere, “cazac” îl făcea, c-un pumn de orz amestecat cu el ştie ce; ți-era frică să nu-ți turbeze un câine: ți-l ardea cu feru’ roşu între ochi, şi gata. Ştia să te tragă mai bine decât o babă, ghicea fără greş ce vreme o să fie şi ştia să-ți arate, de la trei luni, care puici o s-ajungă ouătoare bune şi care cocoşi or să calce mai mult.

Dar trebuia să-l vezi pe moş Năstase când scopea vreun mânz sau vreun tăuraş, cu câteva bețigaşe şi-un capăt de sfoară. Vita, doar de căsca puțintel ochii, când îi apuca fuduliile şi-o uşura cât ai zice peşte, cântând:

Vin la taica, băiețaş,
Vin la moşu, flăcăiaş,
Moşu să te flăcăiască,
Fetele să te-ndrăgească.

Cât despre copii, nimeni nu ştia mai repede decât moş Năstase să-i învețe să numere, fără greşală, până la o sută. Atunci ridica el bâta şi zicea, poruncitor:

— Nu te faci om decât pornind în lume! Mai ales dacă ai şi-un dram de şmechereală-n căpățână, lucru ce ni se poate-ntâmpla şi nouă, cojanilor.

Şi dădea pilde:

— Uite: domnu’ Vasilică, judecător la Călăraşi; domnu’ Andrei, ceaprazar la Bucureşti; domnu’ Take, mare stămbar la Brăila. Ăştia toți sunt băieți de cojan de pe la noi. Ce-ar fi fost ei azi, dacă nu plecau? Argați! Nişte târâie-brâu! Şi-au ajuns oameni!

Băieții făceau cerc în jurul lui, îl ascultau, se măsurau din ochi între ei să vadă care-o fi viitorul judecător la Călăraşi şi visau cum numai în copilărie se poate visa.

În dimineața-n care tata a plecat pentru trei zile la Giurgeni, m-am dus la ei.

Trebuia să-mi fac rost de-un codru de mămăligă şi de vreo două-trei fire de praz, merinde pentru ziua de fugă la care mă pregătisem şi, la noi la Duduca, nici pomeneală! Dar îmi promisese Ştirbu, băiatu' rotarului din sat, că-mi face rost de merinde. La el m-am dus.

L-am întâlnit în drum cu taică-său. Se duceau s-arunce pe Bărăgan un stârv de vacă pe care-l puseseră pe-o grapă de mărăcini trasă de-un cal.

— A muşcat-o o nevăstuică, mi-a strigat el. Vin' să vezi cum o jupoaie tata de piele.

N-a ținut mult; pe urmă, cu pielea vacii pe grapă, căruțaşul se grăbi să se-ntoarcă acasă.

— Acuma, făcu Ştirbu, hai să năpădim pe brutar! E-n sat cu cotiga. Poate-i rost să-i şterpelim o pâine. Grozav ar fi, pentru goana noastră după ciulini, ai? Să punem mâna pe-o bulcă...! De mult n-am mai mâncat. Pesemne că nici tu.

Desigur... Ca toți țăranii, nici eu. Dar să furăm de la brutar, nu, asta nu-mi plăcea:

— M-aş mulțumi cu puțină mămăligă, i-am răspuns.

Ştirbu îmi arse un ghiont:

— Prost mai eşti, mă! Mămăliga şi prazul ți le dau, nu mai e vorbă, da-i mai bună pâinea!

Cât trebuia să fie de bună, mai ales pentru gurile de copii, m-am convis când am ajuns în sat, unde copiii făceau un tărăboi groaznic, ținându-se de cotiga brutarului.

— Dă-ne pâine, pâine, pâine!

N-auzeai decât vorbele astea şi lătratul câinilor, înnebuniți şi ei de trecerea brutarului. Nenorocitul! pentru cinci sau şase kile de pâine pe care izbutea să le vândă în satul nostru, trebuia să dea o adevărată bătălie cu liota de copii, în fiecare săptămână. Plouau loviturile de bici, peste capetele lor. Dar cu toate astea, rareori scăpa fără pagubă, dovadă ziua cu pricina, pentru că Ştirbu izbuti să-i şterpelească o pâine. Dar un copil pizmaş l-a pârât şi brutarul s-a dus să-i ceară ăi patru gologani rotarului, care i-a plătit, dar l-a-njurat şi-a amenințat pe fiu-său până n-a mai putut:

— Te omor! Să ştii că te omor! striga el. Mai bine să-ți iei lumea-n cap!

Ştirbu fugi cu pâinea subsuoară, cu toată liota după el rugându-l:

— Dă-mi şi mie-o fărâmiță! Numai o fărâmiță!

Băiat de treabă, împărți jumătate de pâine. Mi-a dat şi mie o bucățică.

— Restul, pe mâine, făcu el.

Şi ne-am dus cu toţii grămadă după moş Năstase, pe izlaz. După ce i s-a povestit despre furt şi despre ameninţări, văcarul se grăbi să-l liniştească pe Ştirbu:

— Să-şi ţină gura, tac-tu, făcu el. Ştiu eu bine că la vârsta ta fura mai dihai decât tine. Uite-l pe popa, poa' s-o spună şi el.

Popa era un bătrân cu faţa blajină şi cu nasul roşu. Zdrenţăros ca tot satul. Tare cumsecade, altminteri. Se plângea văcarului că trebuie să-şi cosească şi să-şi culeagă porumbul singur. Înjura:

— Ceara ei de biserică, nu-i în stare nici popa să şi-l hrănească!

— D-apăi eu, făcu moş Năstase. Eu care fac atâtea corvezi pă nimicuri: p-un dovleac, p-o sită de mălai, şi când şi când câteva ouă. Cât despre cireadă, alerg după ea, şontâc-şontâc, din martie şi până-n septembrie, pă doi franci de cap de vită.

— Da, măi Năstase. Eşti şi tu la fel de chinuit ca şi mine, recunoscu popa.

Şi, scotocind prin buzunarul anteriului lui peticit, scoase o sticluţă:

— Ţine, măi Năstase. Trage şi tu o duşcă din ţuica asta, că-i bună. Mai uiţi de necazuri.

Părintele Simion nu era popă decât cu numele. Biserica lui, ca mai toate bisericile de sat, sta închisă toată săptămâna, că n-avea credincioşi. Duminica şi sărbătorile, câteva babe gârbovite

veneau la liturghie. Îi ieşea cam un franc sau doi, la un loc, de la lumânări şi de la cele două raite pe care le dădea paracliserul umblând cu talerul întins, strigând de parc-ar fi fost surd:

— Pentru bi-se-ri-că! Pentru un-dă-lemn!

Morții erau rari, ca şi nunțile şi botezurile de altfel. Şi la zi-ntâi, când se ducea prin case cu botezul, i se aruncau în aghiasma din căldăruşă nasturi şi bănuți de-un ban.

Dar oamenii țineau la el pentru că era îngăduitor şi cumsecade. Se povestea despre el o istorie amuzantă:

Pe măsură ce-mbătrânea îl cam păcălea ținerea de minte. Şi-atunci, ca să poată răspunde fără greşeală creştinilor care-l întrebau “câte zile-au mai rămas pân’ la Paşti”, luase obiceiul ca la începutul postului mare, să-şi pună-n buzunar atâtea boabe de porumb câte zile erau. Şi în fiecare seară arunca un bob. Şi-n felul ăsta, când un țăran îi punea vreo întrebare care să-l încurce, scotea boabele din buzunar, le număra şi răspundea cu precizie.

Odată însă un drac de băiat i-a vârât în anteriu un pumn de porumb. Şi degeaba arunca popa bobul lui zilnic, sărbătoarea mare se apropia şi boabele nu scădeau. Şi aşa, strâns cu uşa de întrebări, popa sfârşi prin a le arăta oamenilor grămada de porumb care-i umplea buzunarul şi răspunse:

— Anu’ ăsta n-avem Paşti!

Să fi fost miezul nopții, când a venit Ştirbu să bată-n uşa hambarului în care dormeam singur. L-am luat de mână şi l-am

dus până la o grămadă de saci goi, care-mi ținea loc de pat. S-a cuibărit acolo repede, dârdâind.

— M-a bătut tata de m-a smintit, murmură el încetişor.

Era atât de schimbat glasul lui, că l-am recunoscut mai mult după respirația lui de copil. Continuă:

— Am aşteptat să se facă noapte târziu şi m-am vârât pe urmă într-o claie de fân. Acolo m-a prins, pe când dormeam. Eu zic că mă omora, dacă n-ar fi alergat mama să mă smulgă din mâinile lui.

— Oricum, mă... Tată...

Ştirbu nu plângea. Îi ghiceam fața osoasă, palidă, foarte vioaie, ochii scăpărători. Era singurul meu prieten. Țineam la el ca la un frate.

— Ți-e foame? mă mai întrebă el, înainte de-a adormi. Mai am jumătatea aia de pâine. E-aici, pe saci. Ia, dacă vrei.

— Şi tu? Tu ce-ai mâncat azi?

— Porumb copt. Mai am un ştiulete, da-i rece şi tare.

— Dă-l încoa'.

Căutându-se în sân ca să dea de ştiulete, scoase un geamăt.

— Sunt tot numai vânătăi, făcu el.

Ronțăiam porumbul, gândindu-mă că pe mine nu mă bătuseră niciodată.

— Oricum, bre, ce tată... Săracu' Ştirbu...

L-am luat de gât şi-am adormit aşa.

*

Ce dimineață...! Zorile nici nu mijiseră încă, când o zguduitură nemaipomenită mă deşteptă tresărind: uşa hambarului fusese smulsă din țâțâni.

— Crivățul! am strigat.

Dar Ştirbu n-a mişcat; dormea greu. N-am mai spus nimic. L-am lăsat să-şi doarmă somnul, c-avea nevoie, şi-am rămas cu ochii căscați în întuneric.

La Duduca-n curte era “ca pe Bărăgan”, vraişte — nu degeaba-i vorba asta. Mai ales şura, cu spatele spre miazănoapte, era cea mai bătută de crivăț. Avea o gaură mare, unde pe vremuri trebuie să fi fost o fereastră, şi vântul intra pe-acolo furios, ca valul. Grozav îmi plăcea. Acuma, că uşa era la pământ, crivățul părea un puhoi care intra prin spărtură, ne spăla fața şi ieşea prin căscătura uşii prăbuşite. Îmi închipuiam chiar, că de n-ar fi fost atât de întuneric, aş fi putut s-apuc puhoiul de vânt, atâta-l simțeam de greu şi de rece.

Afară era un tărăboi, mai mare plăcerea, cu şuierături, vuiete, trosnete. Un coş părăsit scotea mugete ca de taur. Cădeau scânduri de peste tot. Ascultam singur la toate astea, cu privirea

țintuită la spărtura unde fusese fereastra, în timp ce prietenul meu sforăia cu capul înfundat sub saci.

Deodată, un vârtej puternic şi, tronc! ceva de spaimă care-mi sare-n obraz şi mă zgârie aproape să-mi dea sângele.

— Ciulinii! Ciulinii! urlai eu, încercând s-arunc ghemotocul spinos pe care ni-l trimitea crivățul. Ştirbu sări-n sus, atunci, voios:

— Au venit? Hai! Repede! strigă el.

N-aveam ce-mbrăca, că ne culcasem îmbrăcați. Fiecare cu un ciomag în mână, cu căciula bine trasă pe ochi, ieşirăm repede afară, fără să uităm de restul de pâine care trebuia să ne țină loc de mămăligă şi de praz.

Ce viață... O nebunie! Astăzi, la douăzeci de ani de atunci, încă stau şi mă întreb dacă feeria aceea n-a fost vis, dacă într-adevăr am trăit-o în copilăria mea. Pentru că niciodată, încă de pe vremuri legendare ale barbariei turceşti, țara mea muncitoare şi blândă n-avusese parte de zile atât de cumplite cum au fost cele despre care vă voi vorbi în această povestire; niciodată neamul meu blajin n-a suferit mai crâncen. Dar, ce ştiam noi, copiii? În afară de viața amară a celor ce se nasc în bordeie, în afară de lipsurile constante care macină şi modifică făptura omenească şi care nu mai revoltă pe nimeni pentru că prea s-au obşnuit cu ele, ce ştiam noi despre geamătul veşnic ce ieşea din milioanele de piepturi de țărani, de la un capăt la altul al țării? Odrasle ale Bărăganului liber şi leneş, pe meleagurile căruia

viața se închează din somnolență și dăinuie în miraj, noi rodeam nevinovați din știuletele nostru de porumb pe care Dumnezeu binevoia să-l facă să răsară și cântam neștiuți despre mămăligă, că-i prea mică. “Cât nuca”, așa era peste tot — pentru tot țăranul român — cu singura deosebire că-n alte părți oamenii o plăteau cu sudori de sânge, în timp ce noi, uitați de Dumnezeu și de lipitorile omenești, noi ne-o câștigam scărpinându-ne sub căciulă. Dar, nu ne dădeam seama. Aveam s-o aflăm, luați de crivăț, care-ncepea să sufle pe Bărăgan în ziua-n care ciulinii erau gata să semene grăunța lor răufăcătoare.

În lumina unui cer ușor albit de zori, cârduri risipite de ciulini lânoși săreau în văzduhul aproape obscur, când sărutând pământul ce nu se vedea bine, când dispărând, sus, în bezna nopții, ca o înnebunitoare răpăială de umbre sferice dezlănțuite de-un Dumnezeu ieșit din minți.

— Ah, de-am putea să ne urcăm pe ei călare, să zburăm ca niște zmei... oftă Știrbu, cu adâncă părere de rău, în clipa-n care ne înghițea câmpia cenușie.

Și îndată crivățul și ciulinii ne smulseră pe unul de lângă celălalt. În clipa următoare nu mai eram decât două năluci alergând în goana mare. Îl zăream, departe, trudindu-se să-și prindă frumosul său ciulin. Al meu, la fel de mare și de rotund, îmi dădea și el tot atât de furcă, pentru că vântul sufla a vijelie. Și nu era vorba să fugi după o mie de ciulini de-odată, ci cât mai mult după același, mai ales că cei frumoși erau puțini. Așa că, înarmați cu câte o prăjină ușoară cu vârful făcut cârlig, retezam avântul arbuștilor noștri zburători îndată ce păreau să ne piardă

pe drum. Câteodată eram siliți să-i oprim ca să ne mai tragem puțin sufletul.

Mai lung de picioare decât prietenul meu, gândeam că-l întrecusem cu vreun kilometru, când primele raze ale soarelui aruncară petele lor de purpură pe nesfârşitul balamuc de pe Bărăgan. Am ridicat atunci ciulinul meu în vârful prăjinii şi m-am urcat pe-o moviliță de unde l-am zărit, la marginea pustiului, pe moş Năstase, care se-ndărătnicea să mai scoată, pentru cireada lui, o ultimă zi de păşunat unui izlaz măturat de crivăț.

Se ivi în curând şi Ştirbu urmat, din loc în loc, de-un cârd de tovarăşi, cei mai mulți cu sufletul la gură. Se iveau de peste tot, într-un talmeş-balmeş de ciulini care se rostogoleau odată cu băieții. Câteodată nu-i mai puteai deosebi de alții şi nu mai ştiai care rotogol e ciulin şi care-i băiat, până ce-apărea câte-un țugui de căciulă şi două mâini cu-un ciomag mititel, agitându-se şi ridicându-se-n două picioare ca nişte popândăi. Apoi iar îi amesteca crivățul.

Am început să fug ca şi-naintea venirii lor.

Când, peste un ceas, m-au ajuns din urmă la al doilea popas, rămăsese numai jumătate dintre ei. De sat, de conacul Duducăi, nici urmă la orizont. În plin Bărăgan... Ciulini alergând, şuierând în aerul limpede... Purcoaie de mărăcini, rostogolindu-se în salturi... Corbi rătăciți... Şir nesfârşit de movilițe, din care am ales-o pe cea mai mare ca să ne adăpostim.

Eram, cu toții, şase. Doi fiind desculți, sângerau rău. Au renunțat să meargă mai departe şi-au fost buni, ne-au dat nouă

merindele lor, mămăligă şi praz. Ştirbu i-a cinstit cu bucăți de pâine, şi au făcut calea întoarsă cu oarecare tristețe.

A fost o gustare, în patru, mai mare dragul. Niciodată mămăliga şi prazul cu sare n-au dat de guri mai lacome; niciodată o plăcintă cu unt şi cu brânză n-a fost prețuită ca fărâmele de pâine pe care Ştirbu ni le împărțea cu dărnicie în chip de prăjitură. Era atât de bună, pâinea asta, că ceilalți doi tovarăşi mai cerură câte o bucățică.

— Vă dau tot ce-a mai rămas, făcu Ştirbu, da' dați-ne opincile voastre pe-ale noastre!

Într-adevăr, ei aveau opinci aproape noi, ş-ale noastre erau găurite-n călcâi.

— Voi n-o să mergeți cine ştie ce departe, pe când Matache şi cu mine... Dumnezeu ştie! adăugă prietenul meu.

Ceilalți se priviră, şovăind.

— Prea-i scump... făcu unul dintre ei.

— Cum, prea scump? strigă Ştirbu.

Şi arătându-şi vânătăile de pe obraji:

— Ia te uită cât m-a costat pâinea asta!

Băiatul păru convins, dar:

— Să-mi dai pe deasupra şi patru nasturi de sidef! făcu el, începând să se dezlege la opinci, odată cu prietenul său, că se tocmise şi-n numele lui.

Îşi primiră nasturii de sidef, opincile noastre găurite şi restul de pâine. Ne încălţarăm cu ele, apoi:

— Acuma-i rândul vostru să ne daţi câte-o fărâmă de pâine, începu Ştirbu. Am uitat să ne facem o găluşcă.

Uitatul ăsta îi cam mâhni o clipă pe noii posesori ai grozavei bucăţi de pâine dar, băieţi de treabă, primiră jertfa. Ne-am făcut toţi câte-o găluşcă pe care ne-am pus-o sub căciulă, ca s-o mâncăm la popasul următor.

Şi, dând drumul ciulinilor noştri, pornirăm din nou, urlând cu vântul:

Vira la Profira
Şapte galbeni lira!

Popas în patru n-a mai fost, pentru că tovarăşilor noştri, după scurtă vreme, le dădu sângele din călcâie. Mai rezistent, cel care se tocmise pe opinci vru s-o întindă ceva mai departe, dar celălalt, dând drumul ciulinului său, se agăţase de haina lui şi plângea. Din pricina asta se alese c-o palmă peste căciulă, care-i turti găluşca. Sărmanul o culese aşa amestecată cu păr şi o mâncă printre lacrimi.

Cum era posesorul unei preţioase cutii de chibrituri, Ştirbu se oferi să i-o cumpere pe preţul a doi nasturi de sidef.

— Ba pă trei!

— Bine, pă trei.

Aşa că o a doua afacere bună fu încheiată mulţumită nasturilor ăstora de sidef după care ne prăpădeam cu toţii,

pentru că erau foarte rari şi foarte frumoşi. Valorau de zece ori cât ăia de tinichea. Ca să-ți faci rost de ei, nu erau decât două căi: să-i tai de pe rochiile din casă, lucru ce-nsemna o păruială zdravănă, sau să-i câştigi la jocul de nasturi, cum făcea Ştirbu, care-avea aproape toți nasturii de sidef din sat. Un al treilea fel, mai umilitor, era să schimbi o pereche de opinci bune pe una proastă, sau să-ți dai cutia de chibrituri, marfă de oraş, mai rară şi mai de preț decât pâinea chiar, pentru că un copil de la țară care nu-şi poate aprinde focul în mărăciniş e tot atât de nenorocit ca un vânător fără alice. Din pricina asta Ştirbu făcu bunătatea de a da celor doi câteva din chibrituri înapoi, şi-o bucată de scărpiniche. După care ne despărțirăm.

Porniră înapoi şchiopătând, cu vântul în față, care aproape că-i dobora. Ne-am uitat după ei până ce nu s-au mai văzut.

Şi-atunci Bărăganul ne păru şi mai pustiu. Rămăsesem cu-adevărat singuri, copii amândoi. Aşteptam să spună prietenul meu o vorbă, sau s-o ia din loc, dar el aştepta pesemne acelaşi lucru de la mine. Şi rămăsesem aşa înfipți locului, cu umăru-n vânt, cu un picior pe prăjina care ținea ciulinul, fiecare ferindu-se de-a privi în ochii celuilalt. Cercetam mai curând nesfârşitul care ne înghițise prietenii.

Era oare mai înțelept să facem ca ei?

Tocmai asta mă-ntrebam, cu inima grea, când îl văzui pe Ştirbu că-şi scoate căciula, ia găluşca şi începe s-o mestece alene, cu poftă. Ceea ce văzând, făcui şi eu...

Dar n-am avut timp să-mi apuc găluşca: o răbufnire furioasă de vânt ne smulse şi ciulinii şi căciulile!

Răspunserăm cu strigăte de bucurie. Şi goana reîncepu, mai straşnică.

Şi uite-aşa împinge soarta paşii omului...

Şi-am alergat aşa toată ziua asta, lungă şi bogată ca o viață-ntreagă, plină de cer, de pământ, de soare, de crivăț. Seara se umplu de o beznă cum nu mai văzusem, care ne prinse în mijlocul pustiului. Ni se făcu frică, dar n-am spus nici unul nimic, fiecare vrând să pară viteaz în ochii celuilalt.

— Mă Matache, să ştii că nu există strigoi, poți fi liniştit, făcu Ştirbu uitându-se-n jur.

— Nu-s, ştiu. Poate-or fi prin cimitire...

— Nici. M-am dus într-o noapte, odată.

Şi îşi făcu de trei ori semnul crucii, zicând:

— Da' de-nchinat trebuie să ne-nchinăm.

Mi-am făcut şi eu semnul crucii, mulțumit.

Ne oprisem să poposim într-o vâlcea plină de mărăcini, unde bezna era mai neagră decât pestetot. Adăpostiți de crivăț, aprinserăm un foc zdravăn şi hotărârăm să rămânem peste noapte. Ştirbu scoase merindele noastre din buzunare, dar căldura şi oboseala ne-au turtit detot. Brațele, îngreunate, nici mâncarea la gură n-o mai puteau duce. Căscam de ne ieşeau fălcile din loc. Ne-am lăsat pe spate unul lângă altul, cu ochii

plini de para focului, înconjurați de noaptea neagră. Asta-i imaginea cu care-am adormit, dar n-a ținut până-n zori.

În timpul nopții vântul, aruncând cenuşa aprinsă în mărăciniş, în ciulini, în tufărişul grămădit dintotdeauna în vâlcea, le-a dat foc. Ne-am trezit năuciți în fața flăcărilor care se ridicau până la cer. Dogoarea lor ne-a silit să ne tragem către buza vâlcelei, în sus, unde am moțăit o veşnicie cu fața la foc şi cu spinarea la bezna Bărăganului, când un galop turbat zgudui şi pământul şi măruntaiele din noi, rostogolindu-ne în fundul vâlcelei, unde focul trăgea să moară.

Îmi bătea inima de-mi tăia răsuflarea. Ştirbu era alb la față ca un mort. Amuțisem amândoi, degeaba ne uitam unul la altul întrebâdu-ne din ochi ce-i cu galopul ăla năstruşnic. Mi-era frică chiar şi glasul să mi-l aud. Multă vreme, în mijlocul tăcerii, fiecare trosnitură de vreasc mistuit de foc înfiora dureros trupurile noastre împietrite de spaimă.

La un moment dat, prietenul meu vru să-mi spună ceva. Nu putu decât să mişte buzele. Apoi, când se stinseră şi ultimile flăcări, nici în ochi nu mai puteam să ne privim, ceea ce ne făcu groaza şi mai mare. Ne-am strâns atunci cu putere în brațe, unul pe altul.

Era şi timpul, pentru că din nou noaptea fu zgâlțâită de galopul fantastic, de data asta drept spre buza vâlcelei noastre.

A ținut-o aşa până-n zori când, istoviți, cu obrajii uzi de lacrimi, ne-am dat seama că toată groaza asta era din pricina unui armăsar tânăr scăpat de la cine ştie ce conac boieresc.

Străbătea Bărăganul în lung şi-n lat şi se speria de ciulinii care-i zburau pe deasupra capului.

Liniştiţi, am adormit din nou, ca doi îngeri oropsiţi, ca să ne trezim în razele orbitoare ale soarelui biciuite fără-ncetare de crivăţ. Ne era o foame grozavă, şi-am isprăvit toate merindele. Şi viaţa ne-a părut din nou aşa cum e.

Plină de lumină şi de urâţenie.

Lumina, i-o ştiam eu bine. Despre urâţenia ei nu ştiam mare lucru-n dimineaţa aia, dar două detunături de carabină, ce răsunară-n clipa-n care ne pregăteam să ieşim din vâlcea, aveau să ne-nveţe repede ce însemna cruzimea omului. Dar mai aveam încă mult până la a pricepe drama care se petrecuse la repezeală.

— Trebuie să fie nişte vânători, am zis eu auzind împuşcăturile.

— Cu siguranţă, făcu Ştirbu.

Şi căţărându-se pe buza vâlcelei, aruncă ochii pe Bărăgan; se trase-napoi speriat:

— Doi jandarmi, plecaţi peste-un om pe care l-au împuşcat, gemu el.

Ne traserăm repede în spatele colinei, ascunzându-ne în mărăcini. De-acolo i-am văzut pe jandarmi târând mortul, fiecare de câte-un braţ, drept spre vâlcea, unde l-au rostogolit cu-o lovitură de cizmă. Când a văzut cenuşa proaspătă, unul dintre ei a zis:

— Vreun cioban trebuie să fi-nnoptat aici. Se depărtară liniştiţi în pas milităresc, cu carabina în bandulieră.

*

După ce dispărură la orizont, ne duserăm să-l vedem pe omul omorât. Era un ţăran tânăr, în zdrenţe. Zăcea cu faţa la cerul orbitor, cu braţele deschise, cu picioarele răşchirate, cu faţa înmărmurită. Încheieturile mâinilor erau învineţite, dovadă că-i puseseră cătuşe tare strânse.

Ştirbu, care stătea în picioare la capul mortului, se plecă şi-i deschise o pleoapă:

— Are ochii verzi... făcu el.

Apoi, ridicându-se:

— Hai să fugim, pân' nu vine procurorul.

Prietenul meu se temea de procuror cum se tem toţi ţăranii; dar pe Bărăgan, hultanul îi ţine locul.

Nu mai aveam nici ciulini, nici prăjini, că le mistuise focul. Nu mai aveam nici poftă de-alergat după alţi ciulini, pe care crivăţul îi tot rostogolea prin preajma noastră.

Mergeam tăcuţi, cu braţele bălăbănindu-se, împinşi de vânt. Câteodată ne prindeam: “cine-o să meargă mai mult cu ochii

închişi”, jurând să nu ne tragem pe sfoară, dar ne trăgeam, ceea ce nu-nsemna că nu ameţeam. Apoi începu să se zărească la orizont o clădire: era gara Ciulniţa, în inima Bărăganului. De departe semăna cu o baracă părăsită-n pustiu, aşezată pe nişte traverse negre care se-nşirau la nesfârşit. Câţiva copaci pirpirii o făceau s-arate şi mai singuratică. Şeful de gară alerga cât îl ţineau picioarele după un câine care fugărea o găină. O femeie cu poalele ridicate de vânt se căznea să-ntindă nişte rufe.

Ne-am ferit de gospodăria asta chinuită de pe Bărăgan şi ne-am dus de-a dreptul spre cârciuma gării, mai primitoare de obicei cu desculţii decât cu oamenii “care poartă haina statului”. Cârciumarul, un ţăran voinic cu un chip cumsecade, ne primi mai bine decât ne aşteptam. I-am mărturisit că pornisem după ciulini şi, fără să ne certe, ne-a ospătat cu pâine, slănină şi chiar şi limonadă. În loc să ne descoase, se mulţumi să ne-ntrebe de pe unde suntem.

— De pe la Hagieni, am răspuns.

Şi atât. Dar puţin după asta veni un lampagiu de la gară, şi ăsta începu să ne hărţuiască cu întrebări, şi-ncepu chiar să ne ameninţe: cine eram, de ce-am plecat de-acasă, încotro ne duceam...

— Ar trebui să vă dea pe mâna jandarmilor! încheie el.

— Lasă copiii-n pace! îi strigă cârciumarul. Nici tată nu eşti, nici copii n-ai, ce te pricepi tu?!

Lampagiul amuți numaidecât. Ceru apoi “un păhărel”, dar cârciumarul i-o reteză pe turceşte cu un ioc şi se apucă să-şi citească jurnalul.

În clipa asta se petrecu un lucru groaznic: o țărancă tânără, plină de praf, cu picioarele însângerate şi fața numai noroi, se ivi în pragul cârciumei şi, rezemându-se de uşori, strigă, cu glasul răguşit de plâns:

— Creştini...! N-ați văzut cumva doi jandarmi ducând un om în lanțuri?

Ştirbu tresări:

— N-am văzut nimic! răspunse el, înspăimântat.

Femeia dispăru imediat, fugind. Atunci lampagiul se întoarse spre prietenul meu, îl sfredeli cu privirea şi-i zise:

— Te-ai pripit cu răspunsul şi asta dovedeşte...

— Ți-am zis să laşi copiii-n pace! îi tăie vorba cârciumarul. Ai băut prea mult astăzi. Hai, cară-te!

Plecă.

Am socotit şi noi că-i mai sănătos s-o luăm din loc, la rândul nostru, şi-i sărutarăm cârciumarului mâna.

În gară, un tren de marfă care trebuia să plece la Bucureşti, făcea un zgomot de fierărie nemaipomenit. Nu mai văzusem lucruri de-astea pe Bărăgan şi uitându-ne cum manevra mereu, miji în noi speranța să ne putem agăța de el la plecare:

— Se zice că merge repede ca vântu', îmi şopti prietenul meu. Trebuie să fie ceva grozav!

*

A fost grozav, într-adevăr. Ne ascunsesem într-un vagon cu lemne de construcție, şi trenul ne-a dus, fără să se oprească, până la Lehliu. Pe drum, am ieşit din ascunzătoare, ca să privim, şi în câteva ceasuri am văzut lucruri care altminteri îți cer ani de zile ca să le vezi, mai ales unor țărani care-şi muncesc pământurile aproape sterpe şi-şi bat şi femeile şi vitele. Altora li se răstoarnă povara din cauza drumurilor proaste şi li se rup căruțele, de rămân singuri, în câmp, să se descurce, departe de orice aşezare omenească.

Către sfârşitul călătoriei a dat un frânar peste noi. Nu ne-a făcut nimic. Stătea în gheretă în vagonul dinaintea noastră, şi începu să cânte din fluier. Cântecul lui ne-a atras. Ne-am apropiat, la început cu grijă. Pe urmă, când ne-a văzut, ne-a zâmbit prietenos, şi-atunci ne-am apropiat ca să-l ascultăm mai bine. Era un om în vârstă, care părea visător. Mereu îşi scuipa între degete, umezea găurile fluierului şi ne cânta doine, încruntând din sprâncene.

Puțin înainte de a intra în gară la Lehliu, ne-a cântat cântecul tatei şi-al meu:

Şi-au plecat olteni...

Am plâns, cu fața-n palme.

Ajungând la Lehliu, frânarul ne-a spus:

— Ei, v-a plăcut? Acuma, stați puțin; o să plece îndată un tren mixt spre Ciulnița, am să vorbesc cu unul de-ai mei să vă ducă acasă.

— Da' noi nu suntem din Ciulnița şi nu vrem să ne ducem acasă, spuse Ştirbu.

— Ahaa... Asta-i altă căciulă. Da' de un' sunteți, şi un' vă duceți?

— Suntem de la Hagieni şi ne ducem în lume!

— În lume? Ei, asta-i ceva serios... După cât se vede, nu glumiți... Haideți cu mine:

— Nu ne dați pe mâna jandarmilor?!

— Ferească Dumnezeu! Şi eu îs unu' de-ăia care vor să vadă lumea, şi-am plecat de-acasă când eram mai mic decât voi. Aşa c-aş vrea să văd cum vă pot fi de folos. Cu siguranță că nu de prea mult bine ați plecat de-acasă. “Câinele nu fuge de-mbucătură, ci de zburătură!”

Lipsi o clipă, se întoarse îngândurat şi se îndreptă, cu noi alături, către cârciuma de lângă gară, unde stătea dejugată o mulțime de căruțe țărăneşti. Acolo soarta noastră se hotărî de la sine, în felul cel mai neprevăzut.

Cârciuma era plină de oameni, care se-ntorceau de la un târg mare. De-ndată ce intrarăm, privirea lui Ştirbu se-ncrucişă cu a unui țăran tânăr aşezat cu o femeie frumoasă la o masă în fund. O clipă au rămas amândoi aşa, ca fermecați de propria lor privire, pe urmă omul se plesni cu palma peste picior şi strigă, cu un glas de-ntoarse toate privirile muşteriilor spre el:

— Mă Ionele! Fă-te-ncoa! Mai curând m-aşteptam la moarte, decât să te văd pe tine aici!

Ionel (noi îi ziceam Ştirbu pentru că ştirb era) se apropie sfios, sărută dreapta omului şi-ncepu să plângă înfundat.

— Nu mai plânge, făcu celălalt. Uite pe nevastă-mea, Lina. E frate-meu, închipuie-ți! zise el către femeie.

Ionel sărută şi el mâna femeii, care-l cuprinse cu brațul de mijloc şi-l mângâie până ce tăcu.

— Cine-s oamenii care-s cu tine? îl întrebă frate-său.

— Păi, răspunse frânarul, acuma dacă şi-a găsit neamurile, eu nu mai am nici un rost. Da' un pahar în sănătatea vostră aş putea bea!

Ne-am aşezat la o masă. Puțin după aceea, toată lumea aflase despre isprava noastră.

— Povestea ciulinilor! făcu fratele lui Ionel, cu fața întunecată. Nu-i nici vina copilului, nici a părinților. Toată țara, de la Dorohoi la Vârciorova, nu-i decât un Bărăgan pe care se plimbă, cu biciu-n mână, ciulini veninoşi, da-n alt fel. Ăia-s

ciulinii pe care trebuie să-i stârpim, dacă nu vrem să ne vedem, printre alte nenorociri, copiii plecând de-acasă şi pornind în lume!

— Prea vorbeşti tare, Costache, îi şopti nevastă-sa, aruncând neliniştită priviri în jur. Nu crezi că-i vremea s-o pornim? Caii-s destul de odihniți.

Costache se ridică, plin de sănătate, vânjos, oacheş bine. Îi scăpărau ochii de mânie:

— Haidem!

Apoi, punându-mi o mână pe cap:

— Vii şi tu cu noi în Vlaşca? făcu el, cu blândețe. Şi acolo ciulinii țin locul cel mai bun la soare, da' măcar o să te-nvăț, ca şi pe Ionel, meseria de căruțaş. O s-ajungeți şi voi într-o zi să faceți căruțe pentru țărani şi să vă duceți să le vindeți la târg, ca mine. Şi o să vedeți şi țara, şi durerile ei.

Aşa că m-am dus cu Costache, cu nevastă-sa şi cu Ionel, în județul Vlaşca.

Comuna se numea Trei-Sate. Am ajuns într-o după masă rece, posomorâtă, ploioasă, rupți de oboseală şi uzi până la piele, cu tot sacul pe care fiecare dintre noi îl pusesem pe cap şi pe spinare. Era aproape noapte. Am priceput totuşi de unde-i venea numele ăsta de Trei-Sate: erau, într-adevăr, trei cătune despărțite de două gârle care se-ntâlneau drept în fața primăriei. Comună săracă. Casele, acoperite cu stuf putrezit, se-ngropau în pământ.

Le înconjurau nişte garduri nenorocite dintr-o împletitură de mărăcini, care nu le puneau la adăpost de nepoftiți.

Nu ne-a primit, cum e obiceiul, o liotă de câini furioşi. Li se auzea lătratul răguşit, de pe sub nişte căpițe de fân turtite de ploaie.

Şi iată-ne la Costache acasă... Casa era a lui socru-său, Toma rotarul, meşteşugar vestit. Era aşezată la malul uneia dintre cele două gârle, un şir lung de odăi şi de ateliere de fierărie şi caretărie. Venirea noastră stârni un tărăboi asurzitor: curtea, mare şi plină de noroi, cufundată în întuneric, răsuna de strigăte de bărbați şi de femei, de țipete de copii şi urlete de câini nebuni de bucurie. Cei mari se sărutau, copiii scotoceau prin căruță, câinii săreau pe noi şi ne murdăreau. Şi numaidecât atenția familiei se opri asupra noastră, cei doi străini.

— Da' voi cin' sunteți? ne întrebară cei patru ucenici caretaşi.

Le răspunse Ştirbu:

— Eu sunt Ionel, fratele lui Costache, şi el mi-e ca şi un frate, e Matache.

— Şi de un' sunteți?

— De pe Ialomița.

— Şi rămâneți la noi?

— Rămânem; o să-nvățăm să facem căruțe pentru țărani şi-o să ne ducem să le vindem la târg, cum face Costache.

— Mai e pân' atunci, făcu în râs un ucenic.

Intrând în casă claie peste grămadă cu câinii după noi, mă uitam la focul minunat, aproape înăbuşit, din vatra fierăriei. Nimerirăm într-o tindă mare, care uşor putea cuprinde doisprezece oameni şi de unde câinii fură îndată daţi afară de bunica, furioasă de îdrăzneala lor. Îi ziceau "bunica" doar pentru că ţinea în braţe un băieţel de vreo trei anişori, singurul copil al tinerei perechi; altiminteri, deloc bătrână, nevasta lui moş Toma părea să fie stăpâna casei întregi, pentru că la ea se duceau toţi, pentru toate celea. O găsirăm aşezată în faţa vetrei, cu micuţul în poală, povestindu-i unul din basmele noastre care nu se mai sfârşesc şi pe care-l tot schimba după închipuirea ei:

— ... şi zmeul cel rău striga:

"Un tăciune şi-un cărbune,
taci, băiete, nu mai spune!"

Şi-atunci Făt-Frumos zicea:

"Un tăciune şi-un cărbune,
spune, băiete, spune!"

Copilul o întrerupse:

— Da' de ce nu-l ucidea Făt-Frumos pe zmeu?

— Pentru c-atunci basmul s-ar fi sfârşit şi bunica n-ar mai avea ce s-ăi povestească lui Pătruţ... îi răspunse tatăsău care intrase să-l sărute şi să-i dea o păpuşă frumoasă cumpărată de la târg.

Apoi, soacră-si, la ureche:

— Da' cu Tudoriţa, ce mai e?

— Cum ştii: lacrimi şi iar lacrimi...! O fată aşa frumoasă ca ea! Parcă n-ar mai fi şi alţi băieţi pe lume!

— Asta nu-i la poruncă, ştii şi dumneata atâta lucru.

Am priceput de-aici că în casă mai era şi o fată frumoasă, care nu ne ieşise în întâmpinare şi care plângea pentru că fusese părăsită. Am aflat curând toată povestea, pentru că ne-au povestit-o din fir-a-păr ucenicii, la fierărie, unde ne dusesem să ne cunoaştem mai pe îndelete. Ştirbu a-ntrebat, făcând pe isteţul:

— Cunoaştem, va să zică, pe toată lumea de aici, afară de Tudoriţa. O fi bolnavă... Mai mult nu le-a trebuit:

— Nu, nu-i bolnavă, se repezi un roşcovan vorbăreţ; plânge pe ascuns pen' că Tănase, cu care trebuia să se mărite, s-a logodit cu o târâtură, una Stana, care şi-acuma se ţine cu boieru' nostru. A şi rămas borţoasă cu el. Dar bietu' Tănase are multe guri de hrănit, părinţii bătrâni, fraţi mici, şi sunt datori vânduţi la boier, care acuma, dacă Tănase vrea s-o ia pe Stana ca s-o scape de ruşine, îi iartă de toate datoriile. Ba le mai dă şi pământ şi vite. Păcat de Tănase, că-i băiat de treabă. Îi pare rău şi lui, da' n-are cum face altfel. Uite, de-asta se-ascunde Tudoriţa şi plânge cât îi ziulica de lungă.

La masa de seară, numărând gurile adunate-n jurul mesei lui moş Toma, văzui că se puteau măsura cu cele ce-i cereau de mâncare lui Tănase: eram doisprezece. Cu Tudoriţa, pe care-o rugau în gura mare să vină la masă, eram treisprezece, şi mai era şi guriţa lui Pătruţ. Pentru că moş Toma mai avea un ginere, pe Dinu, care-o luase pe fata lui de-a doua, pe Maria, şi care era

rotar. Asta însemna într-o singură gospodărie trei familii înhămate la aceeaşi treabă, dar treaba asta nu părea să-mbogăţească pe vreunul dintre ei. Dimpotrivă, faptul că n-aveau slugi, nici muncitori în toată firea, precum şi economia aprigă ce domnea în casă, dovedea mai curând că gospodăria asta mare trăia în strâmtorare. Aşa c-am preţuit cu-atât mai mult jertfa pe care oamenii aceştia de treabă o făceau primindu-ne, pe Ionel şi pe mine, fără să crâcnească.

— Unde mănâncă doisprezece, or mânca şi paisprezece, zisese bunica după ce se sfătuiseră cu toţii despre sosirea noastră neaşteptată.

— Şi pe-urmă, adăugă Costache, sunt atâtea de făcut pe lângă casă: vitele, atelierele, gospodăria. O să-şi scoată ei cu vârf şi-ndesat bucata de pâine. Şi unde mai pui cât de bine le va prinde, peste câţiva ani, când vor fi învăţat o meserie. Ce vreţi, nu puteam să-i las în mijlocul Bărăganului, unde rătăceau ca să se ducă-n lume. Nu poţi face una ca asta nici unui câine, mama ei de ţară de ciocoi!

Costache se-nfuriase:

— Asta-i povestea ciulinilor a' adevărată! Ciulinii-ciocoi, ciulinii-călăi...! Lepra asta atotputernică, care bântuie peste toată ţara prea răbdătoare, ajunsă toată un Bărăgan...! A miia oară mă-ntreb, cum se face că nu simte cojanu' înţepăturile ciulinilor ăstora care-i pătrund în tindă, îi sar în spate, îi sug şi ultima picătură de sânge? Cum de nu i se urcă furia la cap şi nu dă foc la toate buruienile astea care-l dau afară până şi din cocioaba lui?

N-auzisem pe nimeni pân' atunci vorbind în felul ăsta, şi nu mai puteam de mulţumire. Şi ăilalţi gândeau pesemne la fel cu Costache, pentru că nici unul nu părea să fie împotrivă. Părinţii, arătând îngrijoraţi, păreau convinşi dinainte. Dinu, blond şi cu privirea cam bleagă, stângaci din fire, părea să asculte cu un respect morocănos. De altminteri era şi foarte tânăr şi deloc dezgheţat, lucru ce se vedea lesne. Cât despre cele două neveste tinere, Lina şi Maria, rămăseseră cam nepăsătoare, fiecare cu ochii plini de dragoste la bărbatul ei.

Cei patru ucenici arătau mult mai mult interes pentru discuţie; ei şuşoteau cuvinte pe care urechile celor mari nu le puteau prinde: roşcovanul, mai ales, era dracu' gol, aşa mărunt cum îl făcuse maică-sa. Îl chema Ilie şi n-avea pe nimeni pe lume. Dintre ceilalţi trei, doi mai aveau puţin şi ieşeau lucrători. Îşi dădeau multă silinţă s-arate serioşi. Cel din urmă era un mâncău, care vorbea puţin şi muncea ca un cal, după câte se spunea. Toţi patru păreau foarte legaţi de casă. Ţineau mai ales la Costache, căruia-i ziceau "stâlpul gospodăriei". De asta-i sorbeau cuvintele şi-i împărtăşeau mânia.

Mai era cineva care-l auzise şi-l aproba pe Costache: Tudoriţa. Nu ne aşteptam s-o mai vedem în seara aceea, dar o uşă se deschise încetişor, şi apăru ea: o fată plăpândă, cu ochi mari, cercănaţi, gura ca o cireaşă, privirea cutezătoare şi foarte curăţel îmbrăcată, aproape frumos. Spuse bună seara cu glas sigur, îşi trecu mâna peste părul negru, ne aruncă, nouă, ălor nou-veniţi, o privire scurtă şi se duse să se aşeze între tatăl şi mama ei. Apoi, cu o voce în care tremura revolta:

— Ai dreptate, nene Costache, zise ea, să vrei să dai foc cuiburilor ăstora de vipere de care-i plină țara! dac-o veni ziua aia, te poți bizui și pe mine!

Merita s-o vezi pe Tudorița în clipa aceea. Şi dacă-i adevărat că un băiat care n-are încă cincisprezece ani se poate îndrăgosti de-o fată mai mare decât el, ei bine, în clipa aceea m-am îndrăgostit de Tudorița!

Moş Toma o luă de mijloc şi-o trase la el:

— Nu-i bine să fii atât de mânioasă, îi zise el. Trec toate, trece şi-o dragoste înşelată. Şi-apoi, Tănase nici nu face de tine.

— Ba da! Face! Îl iert, pe el, dar de-acu înainte am învățat să urăsc! Şi, crede-mă, am să dau şi eu foc la partea mea de ciulini: că le-am simțit ințepătura...!

Mama făcu celorlalți semn să tacă, să n-o supere mai mult. Atunci Lina şi Maria îşi plecară capetele pe umerii bărbaților lor, închizând ochii, ceea ce văzând, Tudorița întrebă, tristă:

— Dar eu, oi mai avea eu parte de-un umăr de bărbat iubit, să-mi las capul pe el?

În seara aceea toți ne-am dus la culcare cu o apăsare pe inimă.

După vremea rea, care ținuse toată săptămâna călătoriei noastre, dădu soarele câteva zile şi cei din Trei-Sate se hotărâră să-şi culeagă porumbul. Fiecare familie îşi părăsi îndeletnicirile obişnuite şi toată comuna — bărbați, femei, copii, bătrâni, vite,

câini, pisici şi chiar câțiva purcei — se năpustiră pe câmp. Pe ogoarele lor, cei, puțini la număr, care aveau şi care se puteau lipsi de pământ de la boieri. La ale boierului mai întâi, cei ne-numărați, săraci lipiți pământului, care nu semănau decât pe ogoarele date de boieri cu învoială. Şi una dintre aceste învoieli era că recolta boierului trebuia strânsă întâi.

Priveliştea culesului ăstuia nu fu lipsită nici de tristețe nici de veselie. Întâi de tristețe, pentru că anul fusese secetos; lanul de porumb, care de obicei ascundea călărețul cu cal cu tot, lăsa acum să se vadă şi capul culegătorilor. Cât despre ştiuleți, despre boabe, țăranii le ziceau ofticoase. Şi se arătau tare nemulțumiți.

— Nu numai că n-o s-avem ce vinde, şi deci nici să plătim din datorii, da' n-o să ne-ajungă mălaiul nici măcar până-n postu' mare! O să murim de foame, iarna asta. Şi noi şi vitele!

Cu fața zbârcită de amărăciune, cojanul cântărea în palmă ştiuletele, îl privea lung, îl mirosea şi se văicărea. Erau nişte bieți nevoiaşi, vlăşcenii ăştea, la fel cu-ai noştri de pe Ialomița: slabi, numai piele şi os, cu fruntea brăzdată de tineri încă, privirea tulbure, nebărbieriți cu săptămânile. Pe cămăşile lor, lungi pân' la genunchi, nu mai puteai număra peticele. Pantalonul nu era decât o grămadă de zdrențe. Desculți, cu capul gol, adevărați cerşetori, mă durea sufletul pentru ei de parcă mi-ar fi fost toți neamuri. Nevestele lor, dacă treceau de treizeci de ani, păreau bătrâne. Zorite de munca asta care trebuia făcută repede, cele care alăptau lăsau copilaşul în seama unui frățior, în mijlocul porumbiştei, unde urla să-şi dea sufletul. Veneau câinii şi le morfoleau scutecele murdare, îi lingeau pe obraz. Atunci ăl mare

apuca pruncul de-o mână şi pornea cu el în căutarea mamei, târând păpuşa vie după el ca peun pachet şi zicând:

— Uite-l, mama, uite-l.

Nu, numai veselă nu era, viața însurățeilor. Tineretul, în schimb, petrecea în ficare zi ca la nuntă. Strigăte, cântece, râsete, sărutări, păcăleli, bluze roşii ca focul, galbene ca lămâia, verzi-albăstrui, care pline cu ştiuleți de porumb, şi pe deasupra tuturor, soarele strălucitor. Sub privirile înflăcărate de patimi, îndrăgostitele alergau una după alta, săltându-şi sânii vârtoşi. Cu mai mult folos alergau flăcăii, care striveau sânii ăştea vârtoşi la piepturile lor vânjoase. Se zbăteau ca să se simtă şi mai bine şi se împotriveau de ochii mamelor, care nu erau mulțumite, dar n-aveau ce face.

Pisicile şi câinii vânau şoareci, care se iveau de peste tot. Purceluşii zburdalnici, cu jujeul de gât, fugeau cu câte un ştiulete de porumb în gură şi codița-ncovrigată. Numai vitele de povară, ca şi oamenii însurați, nu aveau nici o parte din bucuria culesului; rumegau nepăsătoare, acelaşi cocean uscat, cu aceeaşi melancolie, aşteptând ceasul înjugatului.

Pe ogorul lui moş Toma domnea aproape aceeaşi nepăsare. Erau toți oamenii însurați; iar Tudorița, dacă era nemăritată, era şi nefericită. Îmbrăcată cu o bluză şi o fustă cu desene mari, în culori izbitoare, cu un tulpan alb ca neaua pe cap, culegea ştiuleții cu o iuțeală de maşină, fără să-i scape unul, cum fac toți muncitorii buni. Coşurile se umpleau văzând cu ochii. Se duceau şi le goleau în car, în care porumbul strălucea în soare ca aurul. Ştiuleții nu

destul de uscați erau legați doi câte doi cu pănuşele lor împletite şi îi agățam chiar şi de coarnele boilor când plecam spre sat.

Tare mult îmi plăcea să mă aflu aproape de Tudorița, pentru care m-aş fi aruncat şi-n foc, dacă asta i-ar fi potolit puțin durerea. Ea, care-şi dădea seama de dragostea mea de câine, se simțea bine cu mine pe-aproape.

— Îți sunt dragă, Matache? Tu aşa crezi. Cu-atât mai bine pentru mine; mă simt atât de singură...

— Dar ce-aş putea să-ți doresc, Tudoriță?

— Să crape Stana! Sau să ia lumea foc!

Era destul de greu să vezi îndeplinindu-se o atare dorință, pentru că rivala ei parcă era un bujor frumos, şi zburda ca o iapă, aproape de tot de noi, pe pământul boierului. Iar cât priveşte lumea pe care Tudorița voia s-o vadă arzând, lumea asta trăia şi mai bine decât Stana. O vedeai, în conacul ei frumos, numai zidărie şi lemn de stejar, cocoțat pe coasta dealului cel mare care domina satul; cu hambarele pe care, cu toată seceta, le umpleau cu porumb; cu grajdurile pline de vite; cu ograda mişunând de păsări, şi cu argații puzderie, care umblau toată ziua între ogoare şi conac; cu care trase de vite bine nutrite. Mai avea, până să ardă, lumea asta care-i răpise Tudoriței pe Tănase al ei şi-o făcea nefericită.

Toată comuna împărtăşea durerea Tudoriței, toată comuna o ura pe Stana, nu atât pentru că se purta ca o târâtură, ci pentru că, ocrotită de boier, iubitul ei puternic, scăpase de mizerie şi

ajunsese aproape cucoană. Asta mai ales le ustura rău pe cumetrele din sat:

— Asta n-aduce noroc, ziceau ele ca să se răcorească. Tănase n-o iubeşte. Tănase-o iubeşte pe Tudoriţa.

Aşa era. Într-o seară, la moş Stoian în cârciumă, îl auzisem pe Tănase cântând un cântec la modă pe vremea aia, şi despre care-ai fi zis că pentru el fusese făcut:

Vin să te sărut pe gene,
Tudoriţo nene,
Şi pe ochi şi pe sprâncene,
Tudoriţo nene!

— Ia seama, Tănase, să nu te-audă Stana! îi strigase moş Stoian.

— N-are decât să m-audă! răspunse el, şiret, făcându-se că nu-i pasă, cu toate că, de fapt, toată povestea asta îl mâhnea.

— Halal căsnicie o să mai faceţi voi! zise-n râs un ţăran.

— Ei, şi ce? sărise Tănase, cu muştarul în nas.

— Nimic... făcuse celălalt, muindu-şi vorba. Voiam numai să spun c-ai să fii nenorocit.

— Bine, bine, milostivule!

De Tănase se temea tot satul, ba chiar şi cei din împrejurimi. Bea puţin, se mânia repede, lovea al dracului când îi pica în palmă careva. Părea blând, cu toate astea, dacă te luai după ochii lui visători, după gura numai zâmbet, după mişcările moi.

Într-o altă zi am avut plăcerea de a sta de vorbă cu el. Era pe vremea “curatului” porumbului. Moş Toma avea un fel de batoză de mână, o maşină de curățat porumb, pe care nu putea să şi-o cumpere fitecine. Aşa că o împrumuta cu dragă inimă, pentru că-l durea, cum zicea el, “în vremea maşinilor, să-i vadă pe țărani vârând ştiuleții în sac şi bătându-i cu ciomegile, iar pe urmă să-i “cure” cu mâna ca pe vremea lui Pazvante”. Şi, plecată din curtea lui, maşina trecea de la un bordei la altul, de parc-ar fi mers singură — îți venea să zici — ca o prevestitoare de vremi mai bune. Ca să n-o strice oameni nepricepuți, moş Toma trimitea în fiecare zi un ucenic să vadă cum merge şi să-i sfătuiască pe săteni să n-o înfunde prea tare, nici să îngăduie copiilor s-o învârtească goală sau să bage cuie-n ea. Ca să ştii unde se află, te duceai după zgomot, pentru că maşini de felul ăsta doar popa şi primarul mai aveau, dar ei nu le împrumutau niciodată, fireşte.

Şi aşa s-a-ntâmplat că, într-o bună dimineață, pe mine m-a trimis moş Toma să văd unde-i batoza şi cum merge. Am dat peste ea la Tănase, lucrând de zor şi speriind găinile. O soră de-a lui Tănase turna ştiuleți, cu măsură, şi doi frați învârteau la manivelă, pe rând, iar un frățior, nu mai mare decât o ciubotă, făcea tărăboi să-l lase şi pe el să-nvârte. Alți doi frați şi două surori, şezând în jurul unei albii pline cu ştiuleți, trebăluiau curățând cu mâna. O soră muncea cu maică-sa, iar prâslea se lăfăia în brațe la tată-său, care suferea de un reumatism cronic, lucru care nu-l împiedica să toarne la copii: anu’ şi găvanu’. (Alți trei băieți lucrau la Giurgiu!)

Cel mai mare din familia asta de iepuroi era bietul Tănase. Muncea cât patru când am ajuns eu acolo, era plin de praf şi sudoarea curgea de pe el în broboane mari.

— Sunteți cam mulți... am zis eu, aşa, ca să nu tac.

— Da... La masă. Un sac de mălai la trei zile. Mai iute decât poți face rost de el. Apoi:

— Tu eşti ăla care-ai pornit cu Ionel după ciulini?

— Eu... Pe Bărăgan mori de foame.

— Peste tot e Bărăgan. Peste tot mori de foame. Cum mă pregăteam să plec, m-a dus până la poartă.

— Spune-i lui moş Toma că-i trimit mâine maşina, curățată, unsă, în regulă. Nu mai are nimeni nevoie de ea. Şi adăugă, încet:

— Şi spune-i Tudoriței că n-o uit deloc.

Le-am spus ce-aveam de spus, la amândoi. Pe urmă ne-am întors cu toții la viața animalică pe care o duceam ca tot țăranul român. O toamnă nemiloasă căzu asupra noastră înainte ca să fi apucat cineva să strângă o clăişoară cât de mică de ciucălăi de pe câmp. Ploaia vijelioasă amestecată cu lapoviță făcu din lumea asta o mocirlă înghețată. Gârlele veniră mari. Câmpiile şi satele fură înecate. Nici urmă de drum, numai o mlaştină, cât vedeai cu ochii.

Ferice de cei care aveau cu ce să se-ncălzească şi care puteau sta îndărătul ferestrelor bătute de vânt, de ploaie şi de noroi. În Trei-Sate, în afară de țânci şi de schilozi, nu erau decât vreo

doisprezece de-alde ăştea, de preafericiţi. Toţi ceilalţi stăteau afară, de la copil până la bunic.

Şi viaţa lor nu mai avea nimic omenesc, în lupta asta pentru un pumn de mălai şi-o surcea de-aruncat în foc.

Pe-un cer pământiu de-ai fi zis că-i sfârşitul lumii, vedeai carele mişcând ca broaştele ţestoase peste ogoare, pe drumuri, pe-un pământ blestemat de Dumnezeu cu toată ura de care-i în stare. Care prăpădite, vite prăpădite, oameni care nu mai arătau a om, nutreţ numai noroi; nici o milă, de nicăieri, nici în cer, nici pe pământ! Şi-aveam totuşi nevoie de mila cerească şi de mila omenească, pentru că se-mpotmoleau carele şi se răsturnau, cădeau vitele-n genunchi şi cereau îndurare; pentru că oamenii băteau vitele şi se băteau între ei; pentru că putrezeau cocenii-n băltoace şi trebuiau căraţi snopii cu spinarea, de către copii, bărbaţi şi femei; pentru că bărbaţii, femeile şi copiii ăştea arătau ca nişte ghemotoace de zdrenţe şi de noroi, bulgări de pământ gâfâind în bătaia unor inimi de prisos.

Ăştia erau ţăranii români, în toamna lui 1906.

*

În popor, beţia din mizerie se naşte.

Românul nu-i beţiv. Bea când e nenorocit. Bea, mai ales, când simte cuţitul la os, cuţitul mizeriei. Atunci nu-l mai recunoşti.

Din sfătos şi bun cum e din născare, devine brută, nici crima nu-l mai sperie.

N-a fost nici o crimă-n toamna aia, la Trei-Sate, dar au băut țăranii tot ce-aveau şi ce n-aveau. N-am văzut niciodată un sat aproape întreg pus cu-atâta deznădejde pe băutură. La noi, de obicei, nu se bea decât duminica. Îndată ce-au terminat cu căratul acela îngrozitor al cocenilor, s-au apucat să bea în fiecare zi.

Căratul ăsta, nimeni nu putea să-l uite. Pe bună dreptate. Jumătate din comună căzuse bolnavă. Mulți au murit, mai ales copii. Au fost țărani care şi-au văzut vitele prăbuşindu-se-n jug. Şi tot prăpădul ăsta ca să vadă, până la urmă, că le mucegăiau, le putrezeau cocenii. Prin staulele celor ce se bizuiau doar pe coceni foametea făcea prăpăd. De asta-i apucase pe toți nebunia.

Către începutul lui noiembrie, o delegație de țărani îl rugă pe primar să meargă la boier:

— Să ne-mprumute şi nouă puțin nutreț. Că are. Vinde-n fiecare săptămână, cu vagoanele.

Primarul, omul boierului, îi bruftului:

— Să vă-mprumute! Să vă-mprumute! Cum nu merge ceva, hop la boier. "Să ne-mprumute!" Parcă boieru-ar fi Dumnezeu! Descurcați-vă şi voi puțin, ce dracu! Şi să nu vă mai prind vorbind despre ce face boieru' cu avutu' lui. Dacă vinde nutreț, treaba lui!

S-au dus cojanii singuri la curte, dar boierul, care era şi deputatul județului, tocmai plecase la Bucureşti, în noaptea aia. Logofătul îi primi şi mai rău decât primarul: îi înjură urât de tot şi

puse pe argați să-i gonească. Ştiau acum la ce se puteau aştepta, dinspre partea asta. Şi dinspre-a lui Dumnezeu de asemenea. Nu le mai rămânea decât băutura, mare mângâiere dată şi de Dumnezeu şi de lege. Numai băutura putea să-mpace pe toată lumea. Numai pe femei nu.

Femeile plăteau pentru toată lumea: pentru bărbat, pentru Dumnezeu, pentru lege, pentru boier, pentru lipsa de nutreț şi chiar şi pentru vremea rea. În fiecare seară puteai vedea, în bezna ulițelor desfundate, câte-o nevastă, o mamă, o soră târând spre bordei câte-un țăran care se prăvălea la fiecare zece paşi. Femeia cădea după el în noroi şi mai primea şi câțiva ghionți zdraveni. Şi-acasă o aşteptau alții. Dimineața aducea totdeauna pocăința, pentru că, în fond, bărbatul nu era chiar o brută. Atunci ajuta la gospodărie, vedea de vite, căra apă şi-şi petrecea o bună parte din zi alegând cocenii, arzându-i pe unii, punându-i la uscat pe alții, în jurul sobei. Casele, de obicei curate, ajunseseră ca nişte grajduri, noroiul şi mucegaiul duhneau pestetot, până şi pe mese.

— Nici în iad nu poate fi mai rău, Dumnezeule! se jeluiau femeile.

Oploşit lângă foc, cusându-şi o opincă, bărbatul răspundea:

— Ar trebui, într-o bună zi, dat foc la toate conacele, şi chiar şi Bucureştilor...

Dar asta n-o putea face, nici singur, nici atunci. Cel mult putea să ia iar drumul cârciumii. Ceea ce şi făcea, către seară, când plictiseala, presimțirea viitorului întunecat şi câțiva vecini la fel de

nenorociți ca şi el, se opreau în fața porții şi-i aduceau aminte c-a venit ceasul parigoriei.

La moş Toma — sau “la caretaşi”, cum li se mai zicea — nu era mult mai multă bunăstare. Nu-i amenința foametea, e-adevărat, dar lipsa de bani pentru plata datoriilor era aceeaşi, mai ales în anul ăsta de secetă, în care prea puțini săteni se simțeau în stare să-şi comande o căruță nouă. Nici reparațiile de toamnă, destul de multe altădată, nu mergeau mai bine. Aşa că mai mult stăteau de pomană, trebăluiau prin jurul vitelor, pălăvrăgeau şi făceau floricele.

Moş Toma şi cei doi gineri ai lui, cu toate că erau oameni cumpătați, se duceau totuşi la cârciuma lui moş Stoian, care era lipită de fierărie, să-şi omoare vremea. Femeile rămâneau acasă, c-aveau totdeauna ceva de făcut. Şi noi, ucenicii, ne aflam în treabă, adăugând la un pic de lucru multă pierdere de vreme. Cele mai deseori îmi plăcea să rămân singur, pentru că “străinu’ tot străin rămâne”, şi în sat ca şi-n familie. Când se supăra cineva pe mine, îmi zicea că-s “iepure de peste nouă hotare”. Şi îndrugau, cui voia şi cui nu voia, “povestea cu ciulinii”:

— Ni i-au adus peşcheş ciulinii!

N-o spuneau cu răutate, dar mă durea, totuşi. Eram un băiat “adunat de pe drumuri”, de milă. Lucru care nu-ți face plăcere să-l auzi spunându-ți-se, când ai cincisprezece ani şi-ai înghițit destule amărăciuni. Lucrul ți se-aşază la inimă, unde te umfli, şi-ți vine să plângi când îți aduci aminte de cocioaba din Lăteni şi de mama care-i moartă, şi de tata pierdut în lume.

Cu Ştirbu era altceva, era la ai lui, aşa că-ncepuse să mă şi uite, să se îndepărteze încet-încet de mine. În schimb, câştigasem inima Tudoriței, pentru că ea era singură cu nenorocirea ei. Devenisem duhovnicul ei după ce plângea. Şi plângea destul. Tănase, cu tot crâmpeiul de speranță pe care ea îl mai nutrise, se-nsurase cu Stana.

“Ruşinoasă nuntă“, spunea satul, cu toată prezența “domnului administrator”, naş fără voie al noilor căsătoriți. La nunta asta au putut fi numărați pe degete țăranii pe care-i îndrăgea boierul, fruntaşii satului, singurii care nu duceau lipsă de nimic. Erau cam o duzină. Când nunta ieşea tocmai din biserică, câteva glasuri din mulțime îi pomeniră Stanei de legăturile ei nelegiuite cu călăul satului, şi un băiețaş bătu toba pe o oală spartă.

Eram şi eu în duminica aia printre ceilalți, să-l văd pe Tănase alături de femeia căreia-i ziceau “târâtură“. Era de plâns, sărmanul prăpădit, neîndrăznind să se uite-n fața nimănui. A fost şi mai de plâns a doua zi, luni de dimineață. Eram în fierărie, Costache şi cu mine, făcând puțină rânduială printre scule, când l-am văzut, în haine de nuntă, ducându-se de-a dreptul la cârciumă. A trecut pe sub ochii noştri fără o vorbă, cu capu-n jos. Şi cu toate astea, ținea la noi; Costache era prietenul lui cel mai bun.

— Nu ne-a văzut, zise Costache. Trebuie să fie tare amărât. Hai după el!

Cârciuma era goală. În odaia din fund, moş Stoian şi cu Tănase, în picioare amândoi, îşi turnau în păhărele, fără să scoată o vorbă. M-am tras deoparte într-un colț, cu o pisică în brațe,

ca să nu-i tulbur, dar multă vreme n-au deschis gura. Tănase era stacojiu la faţă; te-nspăimânta. L-am văzut pe urmă cum şi-a scos de la cheutoare beteala şi floarea de lămâiţă şi le-a lăsat uşurel să cadă sub masă.

— S-a făcut, zise el apoi, cu voce spartă şi oprindu-şi privirea la Costache. Acuma “târâtura” mi-e nevastă...

— Aşa a vrut Dumnezeu, făcu moş Stoian.

— Câinele a vrut, izbucni Tănase, dar câine să fiu, ca el, de nu i-oi face eu una, zilele astea!

— Ai să-ţi găseşti tovarăşi, zise Costache. Un judeţ întreg. Sunt destui Tănase care-au trebuit să se-nsoare cu-alte Stane...

Mânii de-astea izbucneau adesea în prăvălia lui moş Stoian, pentru că negustorul nutrea şi el amărăciuni împotriva proprietarului şi ţinea cu ţăranii. Dar într-o zi, mânia oamenilor s-a auzit şi dincolo de zidurile cârciumii.

Era într-o duminică, spre sfârşitul lui noiembrie. De câteva zile bântuia un ger crâncen care ardea ca focul şi făcea din noroi cremene. Nici un fulg de zăpadă să apere semănăturile de groaznica arsură. Despre asta vorbeau înspăimântaţi ţăranii adunaţi mult înainte de amiază în faţa cârciumii. Duminica, nu se deschidea decât după liturghie. Se făcuse în felul ăsta o lege, pentru ca ţăranii să fie siliţi să se ducă la biserică măcar duminică dimineaţa, când era cârciuma închisă. Dar oamenii tot nu se duceau

şi lăsau slujba în seama câtorva babe surde. Veniseră şi se rezemaseră cu spinările de obloanele trase ale lui moş Stoian, aşteptând să se închidă biserica şi să se deschidă cârciuma.

Pe un soare care făcea să sclipească chiciura de pe salcâmi, tineri şi bătrâni, gătiți de sărbătoare caraghios, cu câte un brâu stacojiu, cu chipuri întunecate, stăteau strânşi grămadă când trecu furios, popa:

— Sunteți nişte derbedei! le strigă el. Mă mir că nu vă trăsneşte Dumnezeu!

— Ne trăsneşte el, zău, da' pe-aici trăiesc unii pe care ceru-i fereşte de rele... răspunse repede unul.

De-abia atunci am băgat de seamă că printre noi se afla un necunoscut, un târgoveț, un om tânăr, cu pălărie. El îi răspunsese popii şi-i făcuse pe toți să izbucnească-n râs.

— Da, făcu el, pe voi țăranii şi pe noi muncitorii de la oraşe, Dumnezeul popii ăstuia ne trăsneşte-n fiecare zi: cu-o foamete pe capul oamenilor şi-a vitelor, cu geruri ca ăsta care distrug ogoarele, cu furtuni ca acele de luna trecută, care-omoară oameni şi vite de-a lungul drumurilor, cu secetă, cum a fost cea de-a distrus recolta de anul ăsta. Astea-s trăsnetele! Dar ar trebui să ne-ntrebăm de ce n-a fost şi proprietarul vostru atins de vreuna dintre nenorocirile astea!? De ce-s pline hambarele lui şi vitele-s neatinse?! De ce fulgerele cerului nu-l duc şi pe el la mizerie, şi nici pe popă, şi nici pe primar, şi nici pe alți câțiva!? Nu-i aşa că-i cazul să credem în milă cerească şi-n paratrăsnet?

Necunoscutul plimbă o privire inteligentă şi întrebătoare peste capetele oamenilor. Sătenii îl aprobară cu strigăte, apoi vrură să ştie cine era.

— Sunt de la Bucureşti, răspunse el, şi muncesc cu brațele, ca şi voi, dar ştiu care mi-s duşmanii. Nu-s nici trăsnete, nici Dumnezeu. Sunt proprietarii de la sate şi de la oraşe care ne duc la sapă de lemn chiar şi în anii de belşug. Pentru noi belşug nu-i niciodată.

Scoase un pachet de broşuri şi începu să le împartă:

— În asta, adăugă el, puteți citi lucruri pe care trebuie să le ştie oricare cetățean: este Constituția țării, sau mama legilor noastre. Scrie că aveți dreptul de a vă aduna, de a scrie şi de a vorbi, şi, de asemenea, că un om nu poate fi ținut arestat mai mult de douăzeci şi patru de ore, nici nu i se poate intra în casă fără mandat de la judecătorul de instrucție. Astea sunt drepturile voastre, pe care trebuie să le cunoaşteți şi să cereți să fie respectate. Apoi trebuiesc cucerite alte drepturi, în primul rând votul universal. E o adevărată batjocură ca la alegeri cincizeci de țărani să aibă un vot şi un popă tot un vot. Şi, pe urmă, trebuie să cereți să vi se dea înapoi pământurile de care ați fost jefuiți...

— Aşa e! Aşa e! strigară cojanii. Vrem pământurile noastre!

— Care-i ăla care împarte pământurile, se auzi atunci o voce acră.

Era jandarmul.

— Eu nu împart decât Constituția, domnule! Pământul, țăranii trebuie să şi-l ia singuri.

— O să vedem noi acuş cine ce are de luat! zise jandarmul înhățându-l.

Cu primul fulg de zăpadă venit să se lipească pe fereastră, veni şi liniştea Tudoriței. Băgarăm de seamă şi unul şi celălalt într-o după masă când ea broda lângă fereastră şi eu îi descurcam o grămăjoară de fire de lână de mai multe culori.

— Ninge! Ninge! strigă ea bătând din palme ca un copil. O s-avem un Sfântu Niculae cu barbă albă! Şi reluându-şi lucrul, fredonă timid:

Cine te-a făcut pe tine,
Tudoriță nene,
Aşa 'naltă şi subțire,
Tudoriță nene!

De la sosirea mea în casa asta era prima dată c-o auzeam cântând. Şi-a dat ea singură seama:

— Oh, Doamne... Totul se uită în viață! oftă ea. M-ai auzit, Matache? Credeam c-am să mor, şi iată-mă cântând!

— Cu atât mai bine, făcui. Trebuie să-ți pară bine să te ştii, aşa cum zice cântecul, 'naltă şi subțire.

Se uită la mine.

— Să nu te-apuci să te-ndrăgosteşti de mine, Matache! făcu ea veselă, şi puțin în zeflemea.

— Şi de ce nu?

— Da, aşa-i. De ce nu? Păi, pentru că n-ai decât cincisprezece ani. Dar într-o zi ai să fii un flăcău frumos. Şi-or să te iubească Tudoriţele de-atunci.

— Aş vrea să fii tu aia.

— În ziua aia, dragul meu, eu o să fiu de mult nevastă şi mamă. Totul va fi sfârşit pentru mine. Copilaşi veşnic murdari, o soacră veşnic arţăgoasă or să strige toată ziua după mine. Un bărbat care n-o să mă iubească, o să-mi spună că-s o îngălată şi poate c-o să mă şi bată.

— Atunci de ce te grăbeşti să te măriţi de la douăzeci de ani?

— Asta-i soarta noastră, Matache... Mergem la măritiş, ca la moarte, tot iubind...

— Atunci n-ai de ce pizmui soarta Stanei: o s-o bată şi pe ea, în curând, pentru că Tănase n-o iubeşte.

Tudoriţa rămase o clipă pe gânduri, cu privirea pierdută:

— Nu-i acelaşi lucru, dragul meu... Stana e o stricată, un pui de lele, care-şi bate joc şi de Tănase şi de boier, şi de căsnicie şi de dragoste chiar. Ce-i place ei e să ducă o viaţă desfrânată şi să zăpăcească bărbaţii. N-o să se-ncurce ea cu copii şi bătută n-o să se lase. Cât să pizmuieşti soarta ei, nu face. Mai bine pe a mea...

Tudoriţa se înviorase, casa fu dată cu fundu-n sus chiar de a doua zi de dimineaţă. Trebuia să-nceapă una din cele două curăţenii mari ale anului, cea de Crăciun după cea de Paşti. Şi

toată lumea se bucură când amărâta de ieri strigă, cu mâinile-n şold:

— Hei, oameni buni! Moş Crăciun e pe-aproape! Ia daţi încoa' varul! Şi lutul! Balega de cal! Mai repede! Mai repede!

— Bravo, Tudoriţo, bravo!

O copleşiră cu îmbrăţişatul. O purtară pe braţe. S-au bătut cu zăpadă pufoasă. Pătruţ striga:

— *Un tăţune s-un cărbune,*
spune, băete, spune...

Golirăm două odăi şi puserăm lucrurile într-o a treia. În mijlocul tindei trei roabe cu lut galben ca şofranul şi una cu bălegar de cal fură amestecate cu apă caldă. Mie îmi căzu sarcina să amestec, să calc în picioare lutul în odăile pe care Tudoriţa le spoia cântând de-ţi lua urechile. Se gătise cu nişte rochii vechi de-ale maică-sii, părul şi faţa şi le acoperise cu totul cu-o basma din care nu-i vedeai decât ochii ei frumoşi, şi, înarmată cu o bidinea cu coada lungă, acoperea pereţii şi tavanul cu stratul acela de var albăstrui, care-i bucuria şi sănătatea ţăranului român şi pe care-l întâlneşti numai în satele balcanice. După ce termină cu spoitul, veni rândul pământului de pe jos. Cât să fumezi o ţigară, şi era neted ca masa, din mâinile îndemânatice ale Tudoriţei, care-l bătătorea mergând de-a-ndăratelea.

O săptămână întreagă am dus viaţă de băjenari, culcându-ne o seară ici, o seară colo, cum se nimerea şi mâncând de-a-npicioarelea, într-o abureală ca la baia turcească, mirosul de var şi de bălegar pişcându-ne nările.

În sfârşit, pereții, tavanele, pe jos totul ca nou de la un cap al casei la altul, lucrurile fură duse fiecare la locul lui; pe jos se aşternură scoarțele de sărbătoare, macaturi şi ştergare numai fir de borangic fură scoase cu grămada din cufere, ca să împodobească cu dragoste care un pat, care o fereastră, care o oglindă sau o icoană; după care Tudorița ne interzise să mai călcăm în "odăile de zile mari".

Aceeaşi curățenie se făcu cam pestetot în sat, în casele cu "fete mari". Şi celelalte făcură tot ce le era în putință să-l cinstească pe Moş Crăciun, care după puterile lui. Şi ce tristețe pe cei care — săraci lipiți pământului — n-aveau decât oftaturi cu care să sărbătorească naşterea Domnului!

Dar, fie că ea cădea peste voioşie şi bunăstare, fie pe tristețe sfâşietoare, aceeaşi ninsoare a căzut fără întrerupere zile şi nopți întregi, nepăsătoare la bine, nepăsătoare la rău. Măturată la început, zvârlită cu lopata mai apoi, pe urmă grămădită în lungi troiene, ea continua cu răbdare să acopere pământul, cu giulgiul ei liniştit, înăbuşind în acelaşi mormânt şi strigătele de bucurie şi cele de durere. Nu mai vedeai bărbați ducând vitele la adăpat, nici femei vorbind peste gard. Nu mai vedeai nici copii şi nici câini, pentru că zăpada trecea de înălțimea omului. Nici un zgomot nu se mai auzea. Dispăruse orice pată neagră de pe câmp şi din sat, înghițită de potopul de albeață. Acoperişurile cu coşuri fumegânde, şi chiar şi ramurile copacilor, dacă se mai zăreau în acest ocean de tăcere albă. Numai conacul, cu clădirea sa cenuşie, luminile severe şi mulțumirea ridicată pe mizerii, se vedea şi zi şi

noapte, sus pe colină, sfidând un cer negru ca un cioclu şi un pământ în agonie.

Pe-o asemenea vreme a venit şi noaptea Sfântului Andrei, în care fata mare îşi întreabă ursitoarele cine-i va fi mire. Încercarea-i primejdioasă, uneori chiar macabră.

Puțin înainte de miezul nopții ea trebuie să stea, goală goluță, cu părul despletit, în fața unei oglinzi luminată de două lumânări. Privind drept în fundul oglinzii, ea vede trecând ursitul: tânăr sau bătrân, frumos sau urât, orăşan sau muncitor. Dacă-i mort, îl vede trecând ca un schelet, cu coşciugul în spinare, şi atunci biata fată cade leşinată. Dacă ursita nu vrea să i se arate limpede în oglindă, fata trebuie să iasă în curte, îmbrăcată numai într-o cămaşă şi să numere, stând întoarsă cu spatele, nouă şipci de la gard. Pe cea de a noua o însemnă, şi a doua zi de dimineață se duce să o cerceteze, pentru că bărbatul ei aşa va fi: sănătos sau viermănos, tânăr sau trecut, drept sau cocârjat.

Prevăzătoare, Tudorița nu şi-a întrebat oglinda, dar s-a dus de-a scormonit zăpada cu mâinele şi cu picioarele, tremurând mult până s-ajungă să descopere a noua şipcă. În afară de ea nimeni n-a ştiut cum arată şipca aia. Dar, în schimb, am aflat eu cât era Tudorița asta de frumoasă cu părul despletit căzând peste cămaşa albă, alunecând prin noapte ca o stafie, în timp ce eu mă uitam pe fereastră ascultând zăpada căzând cu fâşâitul ei de vată.

A fost o iarnă grea. Mai întâi, Crăciunul a fost trist. În fața atâtor vetre înghețate, bucuria celor ce-au avut un purcel de înjunghiat a fost searbădă. Şi, cu toate că din mila vreunui vecin tot s-a mai găsit câte o ciosvârtă de carne pe masa desmoştenitului, Crăciunul tot jalnic a fost.

*

După Anul Nou, foametea bântui cu furie. Peste două sute de familii îşi isprăvîră hrana până la ultimul fir de mălai. Unii îşi vândură vitele de muncă, un bou, un cal, vaca cu lapte. Alții, nădăjduind să găsească ajutor, au fost la urmă siliți să taie vita care nu se mai putea ține pe picioare. Dar cele mai multe vite muriră de foame, după ce roseseră şi ultimul cocean de porumb, ieslea şi căpriorii grajdului. În fiecare zi vedeai sănii transpotând afară din sat un stârv pe care haitele de câini îl mâncau numaidecât.

S-a înfiripat, după asta, o nesfârşită cerşetorie. Mai ales a copiilor, care umblau din casă-n casă cerând o sită de mălai. Nimic altceva.

— Mălai, mălai, gemeau ei, clătinându-se pe picioare, mai mare jalea.

Se dădea, se-mpărțea, iarăşi şi iarăşi. Dar nu erau multe casele care puteau să dea. Cei ce trăiau în îndestulare sau în bogăție, primarul, popa, câțiva chiaburi şi mai ales boierul repede îşi ferecaseră porțile în fața înfometaților, închizându-se fără nici o milă în bârlogul lor.

Boierul, ca mai totdeauna, nu era la conac. Stătea la Bucureşti. Dar când era deznădejdea mai mare, s-a petrecut un eveniment care l-a atras. Evenimentul a fost apariția pe meleagurile noastre a unei haite de lupi care simțiseră stârvurile aruncate peste tot pe câmp. Vânător pasionat, veni să organizeze o bătaie. Țăranii se aruncară numaidecât la picioarele lui,

implorându-l, smulgându-şi părul şi căpătară, cu chiu cu vai, câțiva saci de mălai şi câteva căpițe de coceni.

L-am zărit o clipă atunci, vânjos, la vreo cincizeci de ani, puțin cărunt, mutră de petrecăreț, trufaş cât se poate, tare ca un taur şi bine înfipt pe picioare.

— Haide, haide, făcu el ursuz la țăranii care se rugau de el. Totdeauna sunteți gata să vă plângeți de sărăcie. Dar nu numai pentru voi a fost an prost!

A doua zi în zori, vreo treizeci de țărani înarmați cu puştile lor înconjurară păduricea vecină cu conacul. Oamenii ăştea fuseseră aleşi chiar de boier. Şi cu toate astea, fără să se ştie cum, după ce din primele ore au fost doborâți câțiva lupi, o împuşcătură nenorocită strivi umărul şefului județului.

— L-o fi luat careva drept lup, făceau cojanii.

Dar ce vânător ochise lupul ăsta?

S-a cercetat. Nevinovați au fost schingiuiți de pomană.

Când a fost vorba să-i trimită în judecată, s-a ivit Tănase:

— Eu am tras.

— Barem de-ar crăpa! zicea Costache. Ar fi un ciulin mai puțin pe Bărăganul nostru.

N-a crăpat, şi Bărăganul şi Vlaşca au continuat să aibe parte de ciulinul lor cel mare. În schimb Trei-Sate l-a pierdut pe Tănase. A fost legat, dus în fața boierului, care era pe vindecate, şi ăsta s-a mulțumit să spună:

— Omorâți-l.

L-au omorât în curtea conacului, l-au călcat în picioare pe piept până şi-a dat duhul, sub ochii jandarmului.

Câteva zile după această nelegiuire rămasă nepedepsită, a venit la noi domnul Cristea, învățătorul comunei, un om numai bunătate, foarte cinstit, muncitor neobosit. Îşi petrecuse vacanța de vară la Bucureşti, la o rudă, şi ne povesti ce văzuse în capitală.

— Bucureşti e un mare bâlci de lux. Boierii noştri storc sângele poporului ca să sărbătorească patruzeci de ani de belşug şi de glorioasă domnie a lui Carol I de Hohenzollern, 1866—1906. Cuvintele belşug, prosperitate, glorie erau pe toate zidurile. S-au văruit toate fațadele, s-au pus steaguri. La Filaret, care era un maidan împuțit, s-a ridicat un oraş strălucitor. E faimoasa lor expoziție, toată numai clădiri albe, răsărite ca din basme. Sunt expuse acolo de toate, mai ales case țărăneşti, un sat românesc cum noi habar n-avem, familii de cojani grăsulii şi îmbrăcați în costume naționale, care-arată parca-ar fi toți numai primari, nişte vite nemaipomenit de frumoase care nu seamănă deloc cu cele pe care ni le mănâncă nouă câinii. Milioane aruncate pe fereastră! Şi-n timpul ăsta țara-i pe dric. Pierim văzând cu ochii. Ne omoară. Ieri l-au omorât pe Tănase, din ordin. Zilele trecute l-am văzut cum îl duceau la spital, într-o căruță, pe nenorocitul care a-ndrăznit să împartă țăranilor Constituția, broşură subversivă, zicea jandarmul asasin. Încotro mergem? Ce-o să se-aleagă de noi?

Prima săptămână din acel neuitat martie 1907... anul de după expoziție, cum i se mai zice încă şi astăzi.

De pe la jumătatea lui februarie, o căldură egală şi din ce în ce mai binefăcătoare cuprinse pământul, topi zăpezile, dădu din nou glas pâraielor, piuit păsărilor, muguri arborilor şi pământului fața lui frumoasă şi neagră. Vitelor nu le putu aduce decât o dezmorțeală, iar oamenilor, nimic. Nimic decât doar propria ei binefacere şi un spor de deznădejde. Pentru că binefacerile cerului, căzând pe pământul gol, pe arborii goi, pe apa gârlelor şi a satelor înfometate la ieşirea din iarnă, n-aveau cum umple pântecele gol al oamenilor, nici al vitelor ce le mai rămăseseră.

Vedeai țărani, împleticindu-se, cu gesturi nesocotite, cu vorba stinsă, cu ochii scormonitori, ducându-se pâlcuri pâlcuri la câmp. Priveau la pământul frumos şi negru îndelung, îndelung, ca nişte halucinați şi se-ntorceau beți de neputință: nu mai aveau vite de muncă, nu mai aveau puteri, nu mai aveau sământă şi chiar şi pământul ăsta nu era al lor. Starea lor de spirit nu era nici descurajare, nici revoltă, ci un fel de nebunie, care-i îmbăta. Am văzut oameni vorbind singuri, dând din picioare ca nişte copii, scărpinându-se-n cap, încrucişându-şi brațele, frecându-şi mâinile să şi le rupă.

Deodată, o veste pică în sat ca un trăsnet, ca scăpărarea unei explozii. În Moldova țăranii dăduseră foc conacului unui mare arendaş ovrei, Fischer! Domnu' Cristea ne-a citit ştirea asta într-un jurnal. Şi jurnalul încheia: “Asta îi va învăța minte pe jidani să mai exploateze pe țărani până la sânge. Jos jidanii! Jos jidanii!”

Cojanii care ascultau, se uitară unii la alții:

— Care jidani? La noi în județ, nu-i nici unul. Şi chiar şi-n alte părți, n-au drept să fie propriatari rurali. Şi apoi, vinovați sunt proprietarii, nu arendaşii.

La vorbele astea, toate fețele se-ntoarseră către conac. Costache zise:

— O să fie lată... A-nceput Bărăganul să dea foc ciulinilor!

*

Eram în fața cârciumii lui Stoian. Sătenii, zdrențăroşi, jigăriți, cocârjați, veneau agitați unul după altul şi întrebau, bâlbâindu-se. Am băgat atunci de seamă că vestea asta nu era singurul eveniment al zilei, şi că, odată cu ea, ne picase pe cap şi un al doilea jandarm. Natural, erau de față, cei doi stâlpi ai oprimării bine nutriți, bine îmbrăcați, bine înarmați, scumpi la vorbă, severi mai ales, ca urechile stăpânilor lor. Şi, numaidecât, cel vechi făcu către Costache:

— Ai face mai bine să-ți ții limba-n gură, prietene!

Apoi, către învățător:

— Iar dumneata, domnule Cristea, pe viitor să-ți citeşti jurnalele acasă!

După-aceea, țăranilor:

— Ce căutați aici? Întoarceți-vă acasă! Adunările sunt interzise...

— De ce? întrebă unul; s-a decretat starea de asediu?

Jandarmul se repezi la îndrăzneț:

— Aha! Ai învățat Constituția? Ia poftim încoa’, să te învăț eu un articol pe care încă nu-l cunoşti!

Cu zarvă mare mulțimea l-a însoțit pe arestat până la primărie, unde, într-adevăr, țăranul a stat toată noaptea învățând articolul cu pricina. Dar articolul acesta a pledat cu limbă de foc în marele proces chiar atunci început.

A doua zi dis-de-dimineață am fost treziți de urletele țăranului bătut care, cum i s-a dat drumul, a-nceput s-alerge prin tot satul strigând:

— Săriți, oameni buni, săriți! M-au omorât!

Toată lumea s-a adunat în piața din fața cârciumii, unde omul se prăbuşise, cu capul învinețit, de nerecunoscut. A sărit Tudorița să-l îngrijească. Cârciumarul i-a dat o cinzeacă bună de rachiu. Oamenii căutau din ochi pe jandarmi. Le-a trebuit un ceas ca să vină. În timpul ăsta, cel bătut îşi veni puțin în fire şi povesti noaptea îngrozitoare pe care-o petrecuse la jandarmerie. Țăranii ascultau, albi la față. Femeile plângeau. Şi iată-i şi pe jandarmi că se apropie, legănându-se şi rânjind, cu puştile în bandulieră, cu revolverul la şold:

— Ucigaşilor! Călăilor!

Tăcere de moarte. Cei huiduiți, opriți în mijlocul drumului, încercară să descopere al cui era glasul de femeie care rostise cuvintele. N-au izbutit.

— Care-i paceaura care insultă-n felul ăsta autoritatea? făcu jandarmul cel vechi.

Se făcu învălmăşeală, şi o femeie se înfipse în fața lor:

— Eu!

Era Stana, cu mâinile-n şold, roşie ca focul, cu o privire de nebună, gâfâind. Avea un pântece cât toate zilele, țuguiat, care-i ridica fusta în față.

— Tu eşti, putoare? făcu îndreptându-se spre ea, furios, jandarmul.

— Da. Da. Eu. Ucigaşilor! Călăilor! Eu vă spun asta, eu, curva stăpânului vostru! Şi, cu un ahrr, ptiu! un scuipat mare porni din gura ei drept în ochii jandarmului.

În aceeaşi clipă, cu un “Pă ei!”, iată-l pe țaranul bătut că sare-n spinarea jandarmului nou-venit şi-l doboară la pământ — ceea ce-l făcu pe celălalt jandarm să se răsucească-n loc cu mâna pe revolver — dar nu s-a mai putut alege nimic, pentru că s-a făcut o învălmăşeală surdă din care au răsunat şase împuşcături şi cei doi jandarmi rămaseră într-un lac de sânge în piața care se goli cât ai clipi din ochi.

Timp de câteva minute nu se mai zăriră decât copii încremeniți de spaimă, cu gura căscată, cu privirea năucă, apoi începură să vină din nou cojanii, apărând de peste tot în acelaşi

timp, fiecare cu puşca lui de vânătoare, sau, dacă n-avea, cu un topor, o coasă, o furcă. Strigau:

— La conac! La primărie!

Năvăliră grămadă spre primărie, care se afla în drumul conacului.

Costache şi Tudorița apucaseră fiecare din cui câte o puşcă, din cele patru câte se găseau în casă.

— Rămâneți acasă, pentru numele lui Dumnezeu! Nu v-amestecați în nebunia asta! le strigară ceilalți. Dar erau departe. Ne-am luat după ei, Ştirbu, Ilie roşcovanu' şi cu mine.

Soarele ardea ca-n aprilie, pământul scotea aburi.

Am ajuns din urmă mulțimea în fața primăriei, unde urla:

— Primarul! Primarul!

A ieşit el, primarul, dar pe poarta grădinii, călare, şi jumate gol. Ca o săgeată fugea, în partea opusă conacului. Câțiva țărani chiaburi i-o luaseră înainte, tot călări. Ceea ce văzând, doi dintre răzvrătiți traseră asupra fugarilor cu carabinele jandarmilor morți, fără să-i nimerească, după care răsculații pustiiră primăria şi porniră în goană spre conac.

În dreptul bisericii, iată-l pe popă, cu crucea în mână, vrând să le taie drumul, ridicând brațele şi strigând cu ochii ieşindu-i din cap:

— Opriți-vă, blestemaților, opriți-vă-n numele Domnului! Iadu' o să vă-nghită, pe lumea cealaltă!

— Du-te dracului cu iadu' tău cu tot şi cu lumea cealaltă! Îl răsturnară la pământ. La marginea drumului, o femeie ridicând brațele, striga:

— Doamne-Dumnezeule! Ajută-ne, Doamne! Ce blestemăție!

Conacul era împrejmuit cu un zid, poarta, ferecată. Boierul, se ştia că-i plecat, de multă vreme, cu familia. În curte nimic nu mişca. Doar câinii, mulți, mari cât lupii, alergau pe dinăuntru lătrând furioşi.

Mulțimea se grămădi în fața porții, urlând:

— Pământ! Sămânță! Vite!

Apăru în balcon administratorul, calm dar palid, şi, cu vocea tremurândă, în mijlocul unei tăceri generale, spuse:

— Eu nu pot face decât ce fac în fiecare primăvară...

Strigăte asurzitoare îi tăiară vorba:

— Nu! Nu! Ne-am săturat! Noi vrem pământ!

Omul boierului întinse mâna şi se făcu linişte:

— Cum vreți voi să-mpart eu pământul care nu-i al meu? Numai boierul poate s-o facă. Nu mai vorbiți ca nişte copii, ce dracu'!

Am priceput atunci că el habar n-avea despre cele petrecute-n sat, dar chiar în acel moment am văzut cu toții, spre mirarea noastră, coloane lungi de fum ridicându-se deasupra primăriei şi-a casei primarului, din vecinătate.

— Doamne-Dumnezeule! Ați dat foc primăriei! răcni administratorul apucându-se cu mâinile de cap.

— Pământ! Dați-ne pământu-napoi! i se răspunse.

— Lăsați-mă să mă duc în comuna vecină să telegrafiez boierului şi să-i cer voie să vă-mpart pământurile!

— Are dreptate, strigă un țăran. Pământul nu-i al lui. Să se ducă-atunci să-i ceară voie boierului să facă 'mpărțeala!

— Aşa-i! Aşa-i! făcură răsculații. Să se ducă repede!

Administratorul încălecă imediat pe-un cal şi ieşi, făcându-şi drum prin mulțimea care-i împiedica trecerea. Poarta mare, grea, de lemn se închise-n urma lui, în nasul mulțimii. Şi îndată Costache se bătu peste frunte:

— Mari proşti mai suntem! strigă el. Ticălosul ne-a păcălit: o să telegrafieze, da... la Giurgiu, să cheme armata!

Auzind asta, țăranii se cutremurară de mânie. Toate privirile se-ndreptară spre călărețul care galopa în depărtare.

— De altfel, adăugă Costache, primarii şi cumetrii lui i-au luat-o înainte. Astă-seară o să ne pomenim cu soldații aici.

— Atunci să luăm ce-avem la îndemână, strigă unul; mălai, grâu, făină, nutreț!

— Da, măcar astea să le luăm! strigară cojanii.

Fu semnalul de asalt al conacului.

Nu s-au încurcat în treabă. Erau prin mulțime câteva femei cu sticle cu gaz la ele. Au stropit poarta, pe care au cuprins-o

flăcările. În aşteptarea mută care urmă, se auziră strigăte dinspre conac, se produse o mişcare, apoi opt argați înarmați cu puşti apărură în ceardac, deasupra capetelor noastre; două salve răpăiră şi de două ori ploaia de alice de lup semănă moartea şi disperarea printre ai noştri. Ilie roşcovanu' muri lângă mine. Costache şi Tudorița scăpară cu câteva zgârieturi la degete. Ionel şi cu mine rămaserăm neatinşi. În mulțime se numărară cinci morți şi mulți răniți.

Atunci furia întrecu orice margini. Năvăliră în conac şi fiecare făcu după capul lui, dar mai întâi le făcură felul argaților care traseseră. Toți opt au fost măcelăriți. Ca să dea de ei, au spart toate uşile închise, au scotocit din pivniță şi până-n pod. Doi dintre ei, care scăpaseră pe câmp, au fost ajunşi din urmă şi găuriți cu furcile. Dar în lupta asta disperată alți trei dintre ai noştri îşi pierdură viața.

Ceilalți servitori n-au pățit nimic. Au fost lăsați să fugă în lume, urmați, curând după aceea, de nevasta şi de cele două fete ale administratorului. Ele plecară cu trăsura, plângând ca şi țărăncile care-şi boceau morții.

Conacul fu apoi prădat şi devastat. În timp ce în curte se încărcau merinde, în odăi se distrugea sistematic. Mai mulți oameni sparseră biroul boierului cu topoarele. Printre ei şi Costache. Tudorița şi câteva femei făcură acelaşi lucru în odăile cucoanei boieroaice. Eram tocmai de față când s-au năpustit asupra salonului. Aici, mirare mare: Stana, singură, îngrozitoare, izbea cu toporul, cu amândouă mâinile, într-un pian care nu mai era

decât o grămadă de fierărie şi lemn. Am înconjurat-o, înspăimântaţi oarecum de îndârjirea ei. Tudoriţa îi spuse:

— Altădată aş fi vrut să te văd moartă! Acum vreau să te sărut.

Vru s-o sărute, dar cealaltă, fără s-o audă, izbea întruna fără rost. După fiecare “Hân!”, buzele ei bolboroseau ceva fără înţeles şi părul îi acoperea faţa. Era lac de sudoare.

Înfricoşat, m-am dus să văd ce se-ntâmplă prin celelalte părţi ale clădirii. Am dat peste un grup de băieţi şi fetiţe care, cu Ştirbu în cap, jefuiau o odaie mare plină de jucării. Toate jucăriile pământului! Îşi umpleau braţele cu ursuleţi, căluţi, păpuşi cu mobila lor, locomotive cu şine şi vagoane, cutii cu soldaţi de plumb, trăsurele, bărci cu pânze şi o mulţime de alte lucruri. În timp ce vorbeam cu ei, trecu Stana ca o vijelie, adevărată scorpie cu părul vâlvoi, bălăbănindu-şi pântecele mare. Cineva strigă:

— Păzea, că-i nebună!

Am fugit în ceardac, de unde văzurăm frumoasele vite de jug ale boierului luând drumul satului. Vreo zece care trase de boi albi ca laptele, cu coarne mari. Încărcaseră de toate: saci plini cu mălai, făină, grăunţe; nutreţ, fân şi ovăz; carne de porc sărată, şunci, cârnaţi, păsări; o căruţă ’ntreagă numai cu sticle de vin, şi un butoi cu rachiu. Până şi lemne de foc luaseră.

Aşezate pe marginea carului din cap şi lovindu-se una de alta, femeile îşi plângeau bărbaţii morţi.

Stăteam şi priveam la plecarea asta, când o bubuitură zgudui tot conacul, spărgând geamurile. Un nor gros, negru ca smoala, umplu curtea, apoi flăcările cuprinseră acareturile unde se afla şi

depozitul de benzină. Am fugit cât ne-au ținut picioarele, uitând şi de jucării şi de tot. Străbătând curtea o zării pe Tudorița, care, rezemată cu spatele de zid, orbită, năucită, striga fără-ncetare țăranilor cuprinşi de panică:

— Dați drumul cailor şi vacilor! Deschideți cotețele!

Era cam pe la amiază când ajunserăm în sat, unde harababura, bocetele şi strigătele, forfota îți dădeau o idee despre ce trebuie să fi fost nebunia sătenilor noştri pe vremea bejeniilor din pricina turcilor. La priveliştea conacului în flăcări — o vâlvătaie uriaşă de ți se făcea părul măciucă — țărăncile alergau dându-şi cu pumnii în cap:

— Or să ne omoare! Or să ne măcelărească pe toți ca pe câini!

La fel gândea şi domnul Cristea:

— Da, or să ne măcelărească... Mai ales că acuma nu mai e vorba de conacele jidanilor, ci de zece județe-n răzmeriță. Cum la o sută de conace care ard numai unu-i jidănesc, armata s-a pus în mişcare. Astea-s veştile de azi, dragii mei, şi ele dau de gândit: boierii vor fi fără milă.

Şi au fost.

*

Un asfințit gălbui, luminos, se lăsa încet peste conacul în ruine, încă fumegând şi negru ca răzbunarea care plutea în aer. Se vedeau umbrele negre ale vitelor scăpate de pârjol rătăcind pe creasta colinei.

În sat se puseră pe mâncare şi băutură, şi vorbărie în mijlocul pieței, lângă boii dejugați şi carele încă nedescărcate. Popa şi chiaburii cu familiile fugiseră, luând în căruțe ce se nimerise. Nu mirosea a bine. Dar, cu ajutorul merindelor gustoase, plânsetele încetară şi se vorbi mai mult de împărțeala pământurilor. În întunericul care făcea glasurile să răsune, auzii pe un cojan strigând:

— Pământu' lu' bunică-meu se-ntindea-n colo, spre Giurgiu!

— Aha! Ai pus ochii pe pământu' ăl mai bun...

Din când în când se-auzea un bocet din depărtare. O nevastă sau o mamă îşi veghea mortul:

— A-o-leo, Gheorghe-Gheorghe, cum mi te-au omorât...!

Cineva spuse:

— Stana nu s-a mai arătat...

— Cu siguranță că ea a pus focu' la benzină. Săraca...

Deodată o fulgerare țâşni în noapte, o bubuitură de tun răsună de pe colină şi un obuz căzu peste care.

Astfel începu bombardarea comunei Trei-Sate, dovedindu-le țăranilor că nu oricui îi e îngăduit pe lumea asta să se sature.

Când, după nesfârşite greutăți, căruța noastră izbuti în cele din urmă să iasă în şosea, la orizont se iveau zorile şi corbii. Costache începu atunci să mâne ca un nebun, bătând caii fără încetare.

Această fugă din sat, în toiul nopții, sub bombardament, am numit-o totdeauna “fuga din iad”. O clipă am crezut că n-o să mai reuşim. Cădeau obuze peste tot. Bordeiele în flăcări împrăştiau în toate vânturile paiele aprinse ale acoperişurilor. Nu se mai uita nimeni la cadavrele pe care le loveai la fiecare pas, dar se-agățau de noi cei vii, care ne-mpiedicau să fugim.

Tudorița şi nevasta lui Costache, cu Pătruț în brațe, fură ucişi toți trei de acelaşi obuz. Ceilalți ai casei dispărură cu cei care fugeau prin grădini peste câmp. Rămas cu Ionel şi cu mine, Costache puse caii la căruță după ce mai întâi vârâse într-un sac ceva de-ale gurii şi puținii bani care mai rămăseseră.

— Să-ncercăm, măi băieți, făcu el trist. Dacă izbutim, ne ducem la Hagieni. Dar o să fie greu, pentru că-acuma fug ciulinii după noi. Şi încă aprinşi... Cu-atât mai rău! Cu mâna noastră ne-am făcut-o!

În clipa în care se duse să-i sărute pe cei trei morți întinşi în tindă, luă foc şi casa.

— Iată-vă mormântul! zise el către morți.

Apoi, tot restul nopții n-am făcut decât să orbecăim pe drumurile cele mai îngrozitoare şi să luptăm cu fugarii care se agățau ciorchine de căruță.

După vre-un kilometru de mers pe drum bun, caii se opriră de la sine, istoviți, numai spumă. Se făcuse ziuă. O colină mare ne ascundea Trei-Sate şi iadul de-acolo. Bombardamentul încetase. Costache lăsă hățurile din mână, buşumă caii cu un şomoiog de paie şi se prăbuşi în fundul căruței cu fața în fân.

Jur împrejurul nostru se întindea o câmpie nesfârşită, arată de curând. Prepelițele săreau de pe o brazdă pe alta săltându-şi coada, în timp ce din albastrul cerului o ciocârlie ne trimitea trilurile ei.

Ştirbu şi cu mine priveam fără să cutezăm să scoatem o vorbă. Nu mai eram stăpâniți de groază, ci de o mare nevoie de a dormi. Niciodată n-am fi crezut că mizeria cojanilor şi cruzimea boierilor ar putea dezlănțui asemenea grozăvii. Ne săturasem de câte văzusem. Aveam încă în nas mirosul de sânge şi de praf de puşcă. Ne vâjâiau în cap toate țipetele de disperare pe care ți le-ai fi putut închipui.

Povestea asta a ciulinilor!

Credeam, acuma, că se sfârşise. Da' de unde!

Un zgomot de galop ne scoase din toropeală. Costache, în picioare în căruță, cu hățurile în mână, întinse o clipă urechea să prindă de unde venea:

— Călăreții! murmură el. Sunt în dosul colinei!

Şi, biciuind caii:

— Hii, hii, roibii tatei! Uite ciulinii că se țin scai de noi!

Au fost ultimele cuvinte ale bietului Costache.

Trei călăreți se iviră de după colina pe care o coborâsem. Pe noi doi nu ne vedeau, dar noi îi vedeam din căruță, unde rămăsesem ghemuiți, îngroziți, cu răsuflarea tăiată, în timp ce bietul nostru prieten, fără să-şi dea seama ce țintă bună era spinarea lui, biciuia, biciuia. Numai un salt au făcut ca să ne-ajungă, şi i-am văzut, la vreo cincizeci de paşi, oprind, punând carabina la ochi şi trăgând. În goana asurzitoare a căruței am simțit trupul lui Costache căzând în drum. Şi asta fu totul, pentru că am leşinat, în timp ce caii, înnebuniți, galopau, galopau.

Pesemne că am rămas leşinat o bucată bună de vreme. Când mi-am revenit, mă durea capul atât de rău, că gemeam. Ionel mâna la pas; în jurul nostru câmp gol, dar în depătare se zărea un sat. Prietenul meu plângea:

— Ştii că l-au ucis pe Costache? mă întrebă el.

— Ştiu că a căzut din căruță.

— A murit. M-am dus să-l văd.

— Şi soldații?

— Dracu' să-i ia! Au dispărut. Atunci am oprit. Şi acuma, încotro?

N-am răspuns, şi am continuat drumul, până la o răspântie, unde un bătrân care venea pe jos din sat, ne întrebă de unde

venim. I-am povestit despre măcelul de la Trei-Sate. S-a speriat şi ne-a-ngrozit şi pe noi:

— Vai de capul vostru! Şi la noi a fost răscoală: nu vă duceți, c-or să vă aresteze. Pe toți pe care nu-i omoară îi arestează!

— V-a bombardat?

— Cu tunurile, nu. Dar trag cu puşca, în grămadă, în nenorociții pe care-i arată chiaburii că-s “istigatori”. Şi ce-i şi mai mare grozăvie, e că-i pune-ntâi să-şi sape singuri groapa. E sfârşitu' lumii, băieți... Fac din noi ce poftesc. Ca pe Bărăgan.

— Niciodată n-au omorât atâta lume pe Bărăgan, am zis. Noi de-acolo suntem, şi-am vrea să ne-ntoarcem.

— Vreți să mergeți pe Ialomița? Luați-o pe drumeagu' ăsta, la stânga, până-n şoseaua care duce, dac-o apuci la dreapta, la podu' de peste Argeş, pe-urmă coborâți pe lângă apă până la Radovanu. Să v-ajute Dumnezeu!

*

Pe drumuri înțesate de patrule am ajuns, către seară, la Radovanu, morți de oboseală şi de frică. Pe-aici era linişte, sau apucaseră să-i liniştească. În orice caz, am fost bucuroşi c-am putut trage de-a dreptul la un han, să ducem caii la grajd, şi să stăm închişi o săptămână 'ntreagă fără să deschidem gura.

Dar dacă n-aveam poftă de vorbă, nu-nseamnă că nu auzeam. Şi, de dimineață până seara, nu se vorbea decât de grozăvii: de la un cap al țării la altul nu se auzeau decât împuşcături fără judecată, la un simplu denunț. Nu mai era vorba acuma de mizerie, de foamete, de asuprire, ci numai de "jidani" şi de "istigatori". Ei ridicaseră țara. Ca să nu-i facă pe soldați să tragă în proprii lor părinți îi trimiteau departe de locul lor de baştină, unde trăgeau în părinții camarazilor lor, trimişi aiurea. Cei care refuzau să tragă asupra oricui, erau împuşcați şi ei, sau aruncați în ocnă. În puşcării nu mai era loc. Şi arestații treceau în fiecare zi.

A doua zi după sosirea noastră, veni la han un jandarm care escorta un tânăr; părea să fie student. Nu se mai putea ține pe picioare, în aşa hal îl bătuseră. Țăranii se grăbiră să-i dea ceva de băut, pentru că murea de sete. Jandarmul zise:

— Nu vă fie milă! Ăsta-i un "istigator" periculos! E-un jidan!

Şi aşa bătut cum era, tânărul se ridică:

— Da, sunt jidan! strigă el. Dar "istigator" nu! Robia voastră, săteni, ea-i instigatorul! Aduceți-vă aminte de cuvintele profetice ale marelui Coşbuc, care nici jidan nu e şi nici instigator, în poezia lui: *Noi vrem pământ* !

Să nu dea Dumnezeu cel sfânt
Să vrem noi sânge, nu pământ!
Când nu vom mai putea răbda,
Când foamea ne va răscula,
Hristoşi să fiți, nu veți scăpa
Nici în mormânt!

Tot trăind ceasuri atât de tragice la o vârstă la care alți copii încă se joacă, inima mea nu mai rezista. Mai ales nu mai puteam s-aud vorbindu-se de împuşcături, de execuții, de torturi. Îndată mă apucau nişte dureri de cap îngrozitoare. Şi aşa, în dimineața plecării noastre din Radovanu, cum mă feream de țăranii care tot repetau aceleaşi grozăvii, prinsei totuşi ultimele cuvinte ale unei poveşti istorisite de un om, şi care-mi îngheță sângele-n vine:

— ... Şi bietul Marin nu era deloc de vină. Fusese pescar la Lăteni şi muncea pe ici, pe colo, tot cântând din fluier. L-au arestat pen' că tot cânta peste tot năzbâtia aia-n care-i vorba de-o mămăligă cât nuca, pe care-o fereai cu măciuca să n-o ia copchii-n gheară. Va să zică era un istigator. Şi l-au împuşcat.

— Cred că-i vorba de taică-tău, făcu Ionel.

Credeam şi eu, dar n-am mai simțit nimic, decât că mi se golea pieptul, încet-încet. Şi, împleticindu-mă, m-am dus de m-am zvârlit în fundul căruței ca o pisică lovită-n cap. De-abia mai târziu, când prietenul meu biciuia caii şi făcea căruța să zboare peste câmpia însorită, mă agățai de el şi-l întrebai:

— Încotro mergem, Ionele?

— În lume, Matache, cu ciulinii după noi!

***

Panait Istrati a fost copilul unei țărănci române, Joița, şi al unui negustor şi contrabandist grec, Ghergios Valsamis. S-a născut la Brăila, în 1884, şi nu şi-a cunoscut niciodată tatăl. Mistuit de la vârste fragede de dorul de ducă, spintecat de o puternică dorință de a cunoaşte, de a-şi trăi viața până la ultimele consecințe, la 12 ani îşi părăseşte mama, pe care, altminteri, a iubit-o enorm. Dorința de a-şi cunoaşte tatăl, de a găsi un model patern a fost atât de arzătoare încât tot ce a făcut în viață a fost sublimarea acestei porniri aproape nefireşti.

Parcursul existenței lui Panait Istrati a fost o aventură extraordinară. A înfruntat umilința, mizeria şi pribegia. A fost, printre altele, hamal în port, căldărar, zidar, servitor, purtător de reclame, fotograf. A fost ars de pribegie şi de soare, fără adăpost pe geruri câineşti, a fost bolnav, a fost flămând, a jucat barbut cu singurătatea şi cu moartea. Dar nu a renunțat, nu a abandonat lupta corp la corp cu o viață ieşită din comun. L-a reanimat întotdeauna o voluptate a trăirii, o vibrație puternică de dincolo de lume.

În a treia zi după Anul Nou, în 1921, la Nisa, pe Coasta de Azur, un om istovit de suferință hotărăşte să îşi pună capăt zilelor. Este transportat de urgență la spital, unde printre hârtiile năpăstuitului se găseşte o scrisoare trimisă cu doi ani în urmă, returnată cu mențiunea că destinatarul nu a fost găsit. Nefericitul sinucigaş a fost până la urmă salvat.

Era Panait Istrati care îi scrisese lui Romain Rolland. După această întâmplare cumplită, scrisoarea retrimisă ajunge la ilustrul scriitor francez. Romain Rolland descoperă în rândurile expeditorului necunoscut un mare talent literar. Nu doar că îi răspunde, dar îl încurajează să scrie, îi călăuzeşte paşii, îi înlesneşte debutul şi îi prefațează prima carte. Iată ce scria Romain Rolland: "În primele zile ale lui 1921, o scrisoare mi-a fost trimisă de la spitalul din Nisa. Fusese găsită la un disperat, care îşi tăiase beregata. Era puțină nădejde să mai scape. Citii şi mă simții pătruns de zbuciumul geniului. Era ca un pârjol

cotropitor peste câmpii. Era spovedania unui nou Gorki din Țările Balcanice".